

Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Mataija, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:637847>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij povijesti i pedagogije

Valentina Mataija

Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij povijesti i pedagogije

Valentina Mataija

Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2017.

SAŽETAK

Tema ovog diplomskog rada jest prikaz udžbenika povijesti nastalih u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U radu je najprije dan povijesni okvir, odnosno objašnjen je nastanak te gospodarska, kulturna i društveno – politička obilježja Nezavisne Države Hrvatske obilježene specifičnom teškom situacijom Drugog svjetskog rata. Nadalje, pojašnjena je i ideologija koju je država preuzela od svojih saveznica u Drugom svjetskom ratu, Italije i Njemačke, odnosno ksenofobična i rasistička ideologija progona i uzvišavanja vlastite rase i naroda. U daljnjem dijelu rada prikazat će se i školski sustav Nezavisne Države Hrvatske kao važan okvir za razumijevanje udžbenika povijesti. Prikaz udžbenika u ovom radu odnosi se na sadržajnu i strukturnu analizu udžbenika koji su korišteni na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske, dana je i biografija autora udžbenika kao važna podloga za razumijevanje stila i načina pisanja pojedinca. U samoj završnici rada priložena je rasprava o udžbenicima povijesti, u kojoj se donose stajališta suvremenih povjesničara o udžbenicima i njihovom sadržaju, načinu pisanja i porukama koje su autori udžbenika nastojali poslati učenicima. Cilj ovoga rada jest dati prikaz dostupnih udžbenika, njihova specifična obilježja, strukturu koju su autori smatrali prikladnom učenicima te utvrditi sadržajnu osnovu udžbenika, odnosno točnost podataka koju autori iznose, stil njihova iznošenja i moguće odgojno – obrazovne poruke koje autori učenicima šalju kroz sam sadržaj udžbenika.

Ključne riječi: udžbenici povijesti, Nezavisna Država Hrvatska, školstvo, školski sustav, nastava povijesti

Sadržaj

Sažetak	
1. Uvod	5
2. Nezavisna Država Hrvatska	7
2.1. Nastanak Nezavisne Države Hrvatske	7
2.2. Teritorijalna i upravna podjela Nezavisne Države Hrvatske	8
2.3. Politička ideologija i unutarnja organizacija Nezavisne Države Hrvatske	9
2.4. Vojska i gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	11
2.5. Kulturni život i izdavaštvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	13
2.6. Kraj Nezavisne Države Hrvatske	14
3. Školstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	15
3.1. Školski sustav u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	17
4. Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	23
4.1. Autori udžbenika povijesti	23
4.2. Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj	25
4.2.1. Živko Jakić, <i>Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću</i> , 1. i 2. dio	25
4.2.2. Živko Jakić, <i>Poviest staroga vieka</i>	39
4.2.3. Živko Jakić, <i>Povijest srednjega vijeka</i>	42
4.2.4. Miho Barada, Jaroslav Šidak, Lovre Katić, <i>Hrvatska povijest: za 8. razred srednjih škola</i>	44
4.3. Rasprava	46
5. Zaključak	49
6. Popis literature	51

1. Uvod

Udžbenici povijesti predstavljaju važan predmet u istraživanju povijesti, oni su poveznica prošlosti i osobe, oni nas uče našoj prošlosti, prošlosti naše domovine, naroda, svijeta i čovjeka uopće. Njihova važnost odlikuje se u mnogome, u činjenici da su oni učenicima najvažnija veza s prošlošću, onom bliskom i onom daljom. Njihovu važnost Stefano Petrungraro ističe riječima kako je „školski udžbenik povijesti mnogima jedina knjiga iz povijesti koju ikada pročitaju“¹, prema tome veoma je važno koji sadržaj oni obrađuju, odnosno što je u njima napisano, zatim i kako je to napisano, odnosno kako je gradivo strukturirano, je li ono pristupačno učenicima ili ne, te naposljetku vrlo je važna i poruka koju udžbenik „skriva“, odnosno poruke koje se šalju učenicima načinom autorovog pisanja, izlaganja tematike, otkrivanja ili pak „zataškavanja“ određenih problema, događaja ili čak povijesnih ličnosti. Udžbenici povijesti na ovaj način postaju samim povijesnim izvorom, predmetom istraživanja. Na temelju njih se može proučavati nastavni plan i program, razvoj načina predavanja povijesti kao školskog predmeta, razvoj metodike i slična pedagoška istraživanja, no njih se može proučavati i kao historiografski izvor.

U ovome radu bit će predstavljeni udžbenici povijesti nastali i korišteni u nastavi za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Ova država nastala je u okolnostima teškog ratnog sukoba poznatog kao Drugi svjetski rat i poznata je po svojoj ideologiji koju je dijelom sama iznijela u programima ustaškog pokreta, a dijelom preuzela iz nacističke i fašističke ideologije svojih saveznica u ratu, Njemačke i Italije. Ova ideologija obilježena je rasističkom i ksenofobičnom politikom, progonima i cenzurom u svim područjima društvenog i kulturnog života. Važno je imati u vidu ovu politiku vladajućeg sustava kada se govori i o udžbenicima jer su oni svakako odraz vremena u kojem su nastali. Udžbenici kao takvi predstavljaju izrazito zanimljiv predmet istraživanja, posebice kroz sadržaj koji obrađuju.

Problem rada jesu dakle sami udžbenici povijesti, no u radu će se prikazati i nastanak, društvena, gospodarska i politička obilježja Nezavisne Države Hrvatske kao povijesno – društveni okvir razumijevanja samih udžbenika, kao i tada suvremeni školski sustav kao podloga za razumijevanje primjenjivosti udžbenika određenoj učeničkoj dobi. U početnom dijelu obrade udžbenika bit će iznesena biografija samih autora udžbenika i njihova historiografska djelatnost, a nadalje će biti prezentirana strukturna i sadržajna analiza

¹ Stefano Petrungraro, *Pisati povijesti iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine*, Srednja Europa, Zagreb 2009., str. 15.

udžbenika s raspravom u završnom dijelu. Važno je napomena kako su udžbenici obrađeni u ovom radu oni do kojih je autorica rada imala pristup uz napomenu kako je moguće postojanje i ostalih, njoj nedostupnih udžbenika.

2. Nezavisna Država Hrvatska

U poglavljima koja slijede bit će opisan nastanak Nezavisne Države Hrvatske (dalje: NDH), okolnosti njezina nastajanja te politička, društvena i ekonomska situacija u zemlji. Naposljetku, prikazat će se propast, odnosno raspad Nezavisne Države Hrvatske.

2.1. Nastanak Nezavisne Države Hrvatske

Sukobi, suprotnosti te različite političke i društvene opcije europskih zemalja tijekom dvaju desetljeća nakon završetka Prvog svjetskog rata doveli su do zaoštavanja odnosa i sve većih sukoba. Njemačka i Italija, s fašističkim i nacističkim društvenim ustrojem te pod strogom vlašću svojeg karizmatičnog *ducea*, Benita Mussolinija, odnosno *führera*, Adolfa Hitlera, došle su u ideološko – politički sukob sa zemljama zapadne demokracije, Velikom Britanijom, Francuskom te Sjedinjenim Američkim Državama. Nakon niza međunarodnih kriza izazvanih agresivnim akcijama Njemačke i Italije (njemačko pripajanje Austrije² i Sudetske oblasti³, talijansko osvajanje Etiopije itd.) došlo je do velikog ratnog obračuna, poznatog kao Drugi svjetski rat. Rat je započeo 1. rujna 1939. godine njemačkim napadom na Poljsku, a tadašnja Kraljevina Jugoslavija⁴ u područje njemačkog interesa došla je već 1940. godine kada je Hitler započeo planirati napad na SSSR⁵. Kako bi si zaštitio bok pri napadu na SSSR, Hitler je trebao prvo staviti pod kontrolu Balkan, odnosno završiti rat koji je Italija vodila protiv Grčke i čvrsto Jugoslaviju vezati uz sile Osovine.⁶ Hitler je jugoslavenskoj vladi prvo ponudio sklapanje pakta o nenapadanju, a kasnije je tražio da se i Jugoslavija priključi Trojnom savezu⁷, što je izazvalo brojna protivljenja i prosvjede u Jugoslaviji.⁸

² Anschluss- naziv uobičajen nakon I. svjetskog rata za pripojenje Austrije Njemačkoj. Kada je nakon sloma Austro-Ugarske osnovana Austrija, njezin je privremeni parlament izglasovao priključenje njemačkom Reichu. Mirom u Versaillesu Anschluss je bio zabranjen. Kada je u Njemačkoj na vlast došao Hitler, izvršeno je pripojenje Austrije Njemačkoj 1938. godine

³ Sudetska kriza - samo nekoliko tjedana nakon okupacije Austrije, Hitler je otvorio novu krizu, zahtijevajući da se Sudeti u Čehoslovačkoj, u kojima je živjela njemačka manjina, pripoje Njemačkoj, prijeteci otvoreno ratom ako se tomu ne udovolji. Francuska i britanska vlada, nespreme za rat, odlučile su se na politiku popuštanja te su potpisale s Hitlerom Münchenski sporazum, čime su mu dopustile okupaciju Sudeta

⁴ Kraljevina Jugoslavija - Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca nastalo je 1. prosinca 1918. ujedinjenjem Kraljevina Srbije i Crne Gore s Državom Slovenaca, Hrvata i Srba, a naziv Kraljevina Jugoslavija država je dobila ustavom kralja Aleksandra 6. siječnja 1929.

⁵ SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, država Rusa, Ukrajinaca, Uzbeka, Bjelorusa, Kazaha i drugih pridruženih naroda, proglašena 30. prosinca 1922.

⁶ Sile Osovine - savez Njemačke i Italije, sklopljen 1936, kojemu su se u II. svjetskom ratu priključile Bugarska, Mađarska, Rumunjska, Finska i Japan

⁷ Trojni savez – vojni savez Njemačke, Italije i Japana, potpisan 1940. godine

⁸ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb 2002., str. 53. – 54.

Društveno – politička situacija u Jugoslaviji bila je izrazito teška, pogoršana njemačkim pritiskom pa je naposljetku Hitler odlučio izvršiti napad na Jugoslaviju, koji je započeo 6. travnja 1941. godine. Uskoro je potpisana bezuvjetna kapitulacija Jugoslavije, a Hitler je odlučio podijeliti Jugoslaviju čime je dano „zeleno svjetlo“ za osnivanje Nezavisne Države Hrvatske.⁹

Dana 10. travnja 1941. g., dok su njemačke postrojbe ulazile u Zagreb, preko radio-postaje Zagreb Slavko Kvaternik je proglasio uspostavu Nezavisne Države Hrvatske. Poglavnik¹⁰ Ante Pavelić stigao je u Zagreb 15. travnja 1941. godine, a već 16. travnja 1941. godine imenovao je prvu vladu. Među ministarstvima novonastale države bilo je i Ministarstvo bogoštovlja i nastave, a prvi ministar je bio dr. Mile Budak.¹¹

2.2. Teritorijalna i upravna podjela Nezavisne Države Hrvatske

U ratnim okolnostima te brojnim suprotstavljenim silama na svjetskoj društveno – političkoj sceni, priznanje Nezavisne Države Hrvatske bilo je samo djelomično i nepotpuno. NDH su odmah po osnutku, odnosno 15. travnja 1941. godine, priznale Njemačka i Italija, i to brzojavima koje su Hitler i Mussolini uputili Anti Paveliću. Tijekom travnja NDH su priznale Mađarska, Bugarska i Slovačka, a ubrzo i Rumunjska, Španjolska i Japan. Naposljetku, međunarodno priznanje NDH je dobila još samo od Nacionalne Kine, Danske i Finske te Mandžurije. To su bile jedine države koje su priznale Nezavisnu Državu Hrvatsku te su sve bile članice Trojnog pakta. Vlada NDH se uvelike trudila osigurati priznanje Vatikana, no za vrijeme cijelog postojanja NDH, s Vatikanom se samo vršila izmjena delegacija, no do službenog priznanja nikada nije došlo.¹²

Prilikom utvrđivanja granica tadašnje Nezavisne Države Hrvatske dolazilo je do mnogobrojnih problema u odnosima sa susjednim državama. Velik dio teritorija Pavelić je prepustio Italiji sklopivši tzv. Rimske ugovore. Ovi ugovori sastoje se od triju dokumenata: o mornarici, o razgraničenju, i o političkim odnosima Italije i NDH. Italiji su temeljem tih ugovora pripali dijelovi Hrvatskoga primorja i Gorskoga kotara, kao i dio Dalmacije.¹³ Također, prilikom razgraničenja s Mađarskom, sporno je bilo pitanje Međimurja koje su Mađari okupirali, unatoč prosvjedima predstavnika vlade NDH, pitanje Međimurja nije riješeno te je nastavljena

⁹ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 54. – 56.

¹⁰ Poglavnik - naslov vođe ustaškog pokreta i šefa Nezavisne Države Hrvatske

¹¹ Hrvoje Matković, Drago Trumbetaš, *Mala ilustrirana hrvatska povijest*, Naklada Pavičić, Zagreb 2001., str. 258.

¹² H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 69. – 71.

¹³ Isto, str. 72. – 75.

mađarska okupacija.¹⁴ Vodeća struktura NDH isticala je povijesno pravo Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu te su naznačili granice hrvatske države na Drini. Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske u njezin teritorij doista je bila i uključena Bosna i Hercegovina pa je površina hrvatske države iznosila 102 000 km², uključujući i sporno Međimurje koje su anektirali Mađari.¹⁵ Kako bi se umanjila šteta prouzročena velikim gubitkom Jadrana i Međimurja, poticana je propaganda oko veličine teritorija NDH pa je jedna od glavnih parola bila kako je „Poglavnikova Hrvatska najveća od početka hrvatske povijesti“.¹⁶

Administrativno područje NDH je zakonskom uredbom donesenom 10. lipnja 1941. godine bilo podijeljeno u 22 velike župe s ukupno 141 kotarom i 1006 mjesnih općina. Uz to postojala je i 31 gradska općina s gradom Zagrebom, koji je imao status glavnoga grada. Za nazive velikih župa odabrana su povijesna imena iz srednjovjekovne Hrvatske i Bosne i Hercegovine kako bi se na taj način potvrdio kontinuitet NDH sa srednjovjekovnom hrvatskom državom. Na čelu velikih župa bili su veliki župani, koje je imenovao Poglavnik i koji su bili izravno odgovorni njemu. U njihovim je rukama bila cijela civilna uprava te su zastupali državnu vlast.¹⁷

Tijekom četiri godine svoga postojanja NDH je često mijenjala svoje granice, primjerice nakon kapitulacije Italije 1943. godine vraćeni su u okrilje NDH dijelovi jadranske obale, no uprava određenim područjima je bila značajno otežana zbog okolnosti rata, napada partizana¹⁸ i četnika¹⁹, ali i njemačke vojske koja je često pojedina područja stavljala pod svoju upravu.²⁰

2.3. Politička ideologija i unutarnja organizacija Nezavisne Države Hrvatske

Politička ideologija NDH počiva ponajprije na ustavu što su ga donijeli pripadnici ustaškog pokreta²¹ u kojem se ističe ideja odvajanja Hrvatske od tadašnje Kraljevine Jugoslavije, ova misao jasno je vidljiva u početnim dijelovima ustaškog ustava u kojima tvrde kako „Ustaša, hrvatska revolucionarna organizacija, imade zadaću da oružanim ustankom oslobodi ispod

¹⁴ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 77. – 78.

¹⁵ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb 2007., str. 158. – 159.

¹⁶ Fikreta Jelić Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941 – 1945*, Školska knjiga, Zagreb 1977., str. 83. – 90.

¹⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918 – 2008*, Europapress Holding Novi liber, Zagreb 2008., str. 214

¹⁸ Partizani – po definiciji dragovoljni borci za slobodu koji se u uvjetima neravnopravne borbe bore za oslobođenje zemlje; u kontekstu Drugog svjetskog rata i NDH misli se na partizanske jedinice koje su se organizirano borile protiv službene vlade NDH, kao i protiv pripadnika Trojnog saveza općenito na području NDH i bivše Jugoslavije, najčešće pod vodstvom komunista, odnosno pripadnika Komunističke partije

¹⁹ Četnici - članovi srpske vojne organizacije, priznati kao saveznička vojska u domovini, održavali su veze s jugoslavenskom vladom u Londonu i primali su znatnu pomoć od Velike Britanije; do prekida opskrbe je došlo kada se saznalo da četnici održavaju veze s Njemačkom, Italijom, ali i službenom vladom NDH

²⁰ Ivo Goldstein, *Povijest 21 – Hrvatska povijest*, Europapress holding, Zagreb 2007., str. 541.

²¹ Ustaški pokret – pokret kojeg su činili pripadnici hrvatske separatističke, nacionalističke i terorističke organizacije, koja se počela organizirati nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra

tudjinskog jarma Hrvatsku, da ona postane potpuno samostalna i nezavisna država na cijelom svom narodnom i povijesnom području“. Ustaški pokret oslanjao se na svoje vojne organizacije, koje su bile formirane u emigraciji, ali su za vrijeme NDH služile na državnom teritoriju, ali i europskim bojištima.²²

Na temeljima ustaške ideje o samostalnoj hrvatskoj državi stvorena je i NDH u kojoj je tijekom godina njezinog postojanja preuzeta ideologija njemačkog nacizma te talijanskog fašizma. Ove dvije političke ideologije zajedno s vlastitim hrvatskim povijesnim nasljeđem postali su osnova političke ideologije Nezavisne Države Hrvatske.

Na čelu Nezavisne Države Hrvatske nalazio se poglavnik, odnosno Ante Pavelić. U njegovim rukama bila je koncentrirana apsolutna moć, on je donosio sve važnije odluke u unutarnjoj i vanjskoj politici, imenovao i razrješavao sve dužnosnike u aparatu državne vlasti i u ustaškoj organizaciji. Prema njemačkom nacističkom i talijanskom fašističkom modelu za sustav vladavine u NDH karakteristično je dvojstvo političke i upravne vlasti, tako se na jednoj strani nalazio državni aparat s vladom, a na drugoj pojedine grane ustaškog pokreta koje su u praksi imale veću vlast. Poglavnik je osim zakonodavne i upravne, u svojoj ruci držao i vojnu vlast jer je bio vrhovni vojni zapovjednik. Nezavisna Država Hrvatska bila je zemlja bez temeljnog zakona – ustava, a njezin ustroj zasnivao se na različitim zakonima i odredbama. Za provođenje zakonskih odredbi i kažnjavanje bili su zaduženi sudovi, no uz redovno sudstvo, postojali su i specijalni sudovi koji su imali široke ovlasti. Hrvatski državni Sabor se sastao svega triput za vrijeme trajanja NDH, zastupnici su u Sabor bili slani poglavnikovim pozivom, odnosno nisu bili izabrani od strane biračkog tijela. Za vrijeme zasjedanja Sabor je prihvatio sve državnopravne akte koji su postali zakonom tek kad ih je potvrdio poglavnik. Time je jasno pokazano kako Sabor zapravo nema nikakvu stvarnu funkciju, odnosno da je cjelokupna upravna i zakonodavna moć u rukama poglavnika.²³

Među prvim zakonskim aktima donesenim već u travnju 1941. godine ističe se *Zakonska odredba za obranu naroda i države* kojoj je cilj očuvanje *čiste hrvatske nacije i čistog hrvatskog životnog prostora*. Ova odredba, zajedno sa *Zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti* i *Zakonskom odredbom o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda* činile su osnovu rasne netrpeljivosti, sustava progona i terora Židova i Roma u NDH. Prema njemačkom modelu kojeg je NDH preuzela, raširio se sustav propagande i cenzure u cilju isticanja „nečistoće“ Židova i Roma. Ove nacionalne manjine uskoro su bile progone, diskriminirane, isključene iz javnog

²² Amir Obhodaš, Mario Werhas, Bojan Dimitrijević, Zvonimir Despot, *Ustaška vojnica 1.*, Despot infinitus, Zagreb 2013., str. 37. – 39.

²³ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 165. – 167.

života, a naposljetku se pristupilo i njihovom biološkom uništenju u logorima smrti.²⁴ Uz ove dvije manjine, poseban problem predstavljao je položaj Srba u NDH. Srbi su činili čak trećinu stanovništva NDH, no ne mareći za njihovu brojnost, ustaše su odmah po dolasku na vlast započele s masovnom propagandom protiv Srba, a uskoro su uslijedila hapšenja, isključivanja iz javnog života, oduzimanja imovine, masovne deportacije, a naposljetku, kao i u slučajevima Židova i Roma, zatvaranje i masovna ubojstva u koncentracijskim logorima.²⁵ Glavni i najveći logor u NDH bio je u Jasenovcu u kojem su se vršila mučenja i masovne likvidacije, točan broj stradalih nije utvrđen, no pretpostavlja se da se radi oko 80 000 – 100 000 Srba, Židova, Roma te Hrvata i Bošnjaka – Muslimana.²⁶

2.4. Vojska i gospodarstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Kao poglavnik države, Ante Pavelić bio je i na čelu vojske u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj pa je on bio vrhovni vojni zapovjednik oružanih snaga koje su bile podijeljene u hrvatsko domobranstvo i ustaške vojne postrojbe. Hrvatsko domobranstvo bilo je redovna vojska u koju su vojni obveznici dolazili mobilizacijom i novačenjem. Hrvatske oružane snage bile su ustrojene u okvirima koje je zadalo njemačko zapovjedništvo, a prvi ministar domobranstva bio je Slavko Kvaternik. Ustaška vojnica bila je drugi dio oružanih snaga te je bila organizirana po uzoru na nacističke i fašističke vojne jedinice u Njemačkoj i Italiji. Ustaška vojnica se dijelila na poglavnikovu tjelesnu bojnu i redovne ustaške bojne. Potkraj 1943. godine ustaške vojnice i domobranstvo su spojeni u jednu vojnu snagu te im je na čelu bilo Ministarstvo oružanih snaga.²⁷

Već prilikom osnivanja Nezavisne Države Hrvatske, mnogi su stanovnici pokazali svoje oduševljenje nastankom ove države te idejom koju je ona predstavljala, ustašama i Nijemcima je u hrvatskim gradovima, a posebice u Zagrebu, priređen trijumfalan doček te se kraj rata u Jugoslaviji posvema slavio, stanovništvo je posebice bilo oduševljeno što je rat tako brzo izbjegnuto pa su se vodili parolama poput „Nema rata, a imamo državu!“. Ipak, teško je procijeniti kakvu je „podršku“ u širem stanovništvu uistinu uživao ustaški režim jer o tome ne postoje pouzdani onodobni podaci. No, ukoliko je stanovništvo ispočetka i bilo oduševljeno

²⁴ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 175. – 176.

²⁵ Isto, str. 180. – 182.

²⁶ I. Goldstein, *Hrvatska 1918. – 2008.*, str. 270.

²⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 168. – 169.

režimom i brzim završetkom rata, oduševljenje je ubrzo zamijenjeno razočaranjem, kako na političkom i društvenom planu, tako posebice na ekonomskom području.²⁸

Velik problem u ekonomskom razvoju predstavljali su gospodarski interesi koje su Njemačka i Italija imale u NDH. Nijemci su, naime, hrvatskoj državi namijenili zadaću da dopunjuje njemačko gospodarstvo i da Njemačku opskrbljuje sirovinama potrebnima za održavanje ratne mašinerije. Nadalje, Njemačka je iskorištavala i velik broj ljudske snage prijeko potrebne za održavanje njemačke proizvodnje. I Italija je sudjelovala u gospodarskom iskorištavanju NDH, posebice u pogledu izdržavanja talijanske vojske čije je troškove snosila NDH, a Talijani su imali i posebne povlastice u pogledu, primjerice, sječe šuma i iskorištavanja radne snage. Sama ustaška propaganda naglašavala je kako se treba prilagoditi gospodarskom području Njemačke i Italije, odnosno NDH je najprije morala udovoljavati znatnim obvezama svojih zaštitnica, službeno nazivanih *saveznicama*.²⁹

Na čelu gospodarstva, proizvodnje i privrede bilo je Ministarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu, a slijedilo je organizaciju privrede nacističke Njemačke, odnosno model „novog gospodarskog poretka“ u kojem je uloga države bila izuzetno velika. Načelom upravljanog gospodarstva država se snažno uplitala u ekonomski život što je, uz izdržavanje velikih obveza prema Njemačkoj i Italiji, rezultiralo lošom ekonomskom situacijom, a zadovoljavanje osnovnih gospodarskih interesa bilo je omogućeno samo mjerama represije. Velik problem u gospodarskom razvitku predstavljale su i stalne ustaničke akcije i neprekidne borbe partizana, posebice se to odrazilo u rudarskoj proizvodnji i proizvodnji žitarica. Uz stalne diverzantske borbe, jak utjecaj na opadanje gospodarstva predstavljao je i manjak radne snage koja je bila ispostavljena Njemačkoj i Italiji. Kako je količina živežnih namirnica bila u stalnom opadanju, prehrambene namirnice za pučanstvo su bile racionirane, a razvila se podjela bonova.³⁰

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj uvedena je nova novčana jedinica, odnosno valuta, pod nazivom „kuna“, koja je zamijenila jugoslavenski dinar u istoj nominalnoj vrijednosti. Vrijednost ove valute određivala se u odnosu prema njemačkoj marki i talijanskoj liri. Iako je u početku odnos kune prema marki i liri bio jednak kao odnos nekadašnjeg dinara prema ovim valutama, s vremenom je vrijednost kune, zbog loše gospodarske situacije i partizanskih pokreta koji su iscrpljivali financijske mogućnosti zemlje, počela drastično opadati pa je NDH zapadala u sve veću inflaciju.³¹

²⁸ I. Goldstein, *Hrvatska 1918. – 2008.*, str. 224. – 225.

²⁹ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 113. – 114.

³⁰ Isto, str. 164. – 165.

³¹ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 165.

2.5. Kulturni život i izdavaštvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Vlasti Nezavisne Države Hrvatske veliku su pažnju posvećivale kulturnom životu, smatrali su kako kultura treba izvršiti moralnu, duhovnu i intelektualnu preobrazbu kako bi se „stvorili i preoblikovali novi ljudi“. Hrvatska kultura se trebala osloboditi negativnih utjecaja iz prethodnog razdoblja, odnosno jugoslavenskog kulturnog utjecaja. O kulturnom životu u NDH brigu je vodilo Ministarstvo bogoštovlja i nastave, no veliki utjecaj, posebice u usmjeravanju tiska i cenzure, imalo je Glavno ravnateljstvo za promidžbu.³²

Odmah nakon proglašenja NDH, ustaške vlasti su zabranile tiskanje svih listova na području cijele države, a odmah se pristupilo i podržavljenju tiskarskih poduzeća. S izlaženjem je nastavio nekadašnji tjednik ustaške skupine *Hrvatski narod*, sada kao dnevni list. Također, neki lokalni listovi su nastavili s tiskanjem, no samo ukoliko su podržavali trenutni državni poredak i ideologiju vladajuće državne garniture. Od književnih časopisa zadržao se poznati list Matice hrvatske, *Hrvatska revija*.³³ Sama Matica hrvatska nastavila je s redovitim radom, no zbog teške financijske i ekonomske situacije smanjivala se njezina djelatnost.³⁴

Najveće promjene donesene su na području jezika i pravopisa. Kako je u razdoblju Kraljevine Jugoslavije Hrvatska bila izložena stalnom jezičnom pritisku, nametanju srpskog jezika i srpskih konstrukcija, nastojalo se uspostavom NDH „očistiti“ jezik od tih utjecaja. Hrvatski državni ured za jezik rješavao je sva jezična pitanja, a već u kolovozu 1941. godine izdane su zakonske odredbe kojima se zabranjuje u „izgovoru i pisanju upotrebljavati riječi koje nisu u duhu hrvatskog jezika“. Ovom zakonskom odredbom uređuje se korištenje takozvanog korijenskog pravopisa, za razliku od zvučnog koji je bio tada u uporabi. Korijenski pravopis počeo se rabiti već od jeseni 1941. godine, a primjenjivao se u školama, publikacijama i tisku. Nastojanja oko „čišćenja“ jezika bila su prvotno usmjerena na uklanjanje srbizama, ali i ostalih tuđica. Također, pristupilo se i izmišljanju novih riječi koje su, prema vlastima, „bile više u duhu hrvatskog jezika.“³⁵

Ipak, unatoč snažnoj cenzuri i strogom državnom nadzoru, književna djelatnost u NDH je cvjetala. Potvrđuje to činjenica da je u četiri godine NDH tiskano preko 3000 naslova knjiga, 60-ak kalendara i godišnjaka i više od 400 muzikalija. Također, u ovom razdoblju tiskala se i Hrvatska enciklopedija. Ustaška vlast bila je svjesna da je stvaranje ustaške literature važan činitelj za provođenje vlastitih programskih načela. Glavna uloga u stvaranju ustaške književne

³² H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 135. – 136.

³³ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 137.

³⁴ Isto, str. 147.

³⁵ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 139. – 141.

produkcije namijenjena je središnjim kulturnim institucijama i nakladničkim kućama, ponajprije: HAZU³⁶, Matici hrvatskoj, Hrvatskom izdavalačkom bibliografskom zavodu, Društvu hrvatskih književnika i Hrvatskoj narodnoj i sveučilišnoj knjižnici.³⁷ No, prilikom tiskanja udžbenika, najveći dio „kolača“ pripao je Hrvatskoj državnoj tiskari i njezinom nakladnom odjelu. U roku od pet mjeseci, po naredbi vlasti, svi udžbenici za sve razrede osnovnih i srednjih škola morali su biti napisani i tiskani. Angažirani su vrhunski stručnjaci i pedagozi koji su uspjeli u zadanom roku pripremiti nove ili preraditi stare udžbenike, a tiskara ih je uspjela u tom roku tiskati i distribuirati po cijelom području NDH. Naglasak je bio na nacionalnoj skupini predmeta: hrvatski jezik, povijest i zemljopis NDH. Ministarstvo nastave izdalo je vrlo stroge kriterije, jer se nije htjelo zbog kratkoće vremena izlagati riziku diletantizma i nedovoljne stručne razine udžbenika.³⁸

2.6. Kraj Nezavisne Države Hrvatske

Stalni porazi njemačke vojske na istočnom, južnom i zapadnom bojištu početkom 1945. godine počeli su nagovještavati skori kraj Drugog svjetskog rata. Veliki uspjesi partizana na prostorima bivše Jugoslavije, osvajanje sve većih područja hrvatske države od strane Titove³⁹ Jugoslavenske armije⁴⁰ kao i stalno povlačenje njemačke vojske doveli su do slabljenja NDH i nagoviještali njezin skori raspad.⁴¹

I vrh vlade NDH znao je da se uskoro bliži kraj rata i poraz, stoga su nastojali poduzeti potrebne korake za očuvanje NDH kao što je slanje memoranduma Anglo – Amerikancima u kojem se vlada želi staviti pod okrilje saveznika, no memorandum nije polučio nikakav uspjeh, stoga cjelokupna vlada, zajedno s ostacima domobranske i ustaške vojske na čelu s poglavnikom, napušta Zagreb 6. svibnja 1945. godine i upućuje se prema Austriji u cilju predaje engleskoj vojsci. Zajedno s vojskom, prema Austriji se uputio velik broj civila koji su bježali iz Hrvatske bojeći se partizana. Oni su se 15. svibnja na poljima ispred Bleiburga (Austrija) predali engleskoj vojsci koja ih je odbila prihvatiti i predala ih je partizanima. Partizani su, pak, ovo ljudstvo

³⁶ HAZU – Hrvatska Akademija Znanosti i Umjetnosti, zamijenila dotadašnji JAZU (Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti)

³⁷ Darko Sagrak, *Zagreb : 1941-1945*, vlastita naklada, Zagreb 1995., str. 85.

³⁸ Aleksandar Stipčević, *Socijalna povijest knjige u Hrvata : od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas*, Školska knjiga, Zagreb 2008., str. 42.

³⁹ Tito – Josip Broz Tito, državnik i političar; za vrijeme Drugog svjetskog rata postavio se na čelo partizanskog pokreta na prostorima bivše Kraljevine Jugoslavije, a nakon rata bio je čelnik novoosnovane socijalističke Jugoslavije

⁴⁰ Jugoslavenska armija – vojska osnovana iz redova partizanskih jedinica pod vodstvom Komunističke partije, kasnije pod nazivom Jugoslavenska narodna armija postaje službena vojska socijalističke Jugoslavije

⁴¹ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 183.

poredali u redove i natjerali ih na put natrag u domovinu, velik dio njih ubijen je u Sloveniji, kod Maribora i Dravograda, a oni koji su preživjeli masakre, morali su poći na takozvani *križni put* natrag kroz domovinu u kojem su bili izloženi mučenju i masakrima.⁴²

Četverogodišnje trajanje Nezavisne Države Hrvatske bilo je obilježeno mnogobrojnim stradanjima, kako u okvirima rata i ratnih potreba *saveznica* NDH, tako i u sklopu režima i terora koje su ustaške vlasti provodile. Diktatura, stroga kontrola, cenzura i nametanje određenih *ispravnih* stavova i vjerovanja uobličениh u zakonske akte izdane od same poglavnikove ruke, omogućili su širenje njemačkih nacističkih i talijanskih fašističkih ideja. Unatoč početnom optimizmu koji je zavladao u hrvatskom narodu po osnutku NDH, oduševljenje je brzo zamijenjeno razočarenjem u sustav koji gazi slobode i prava pojedinca. Nezavisnu Državu Hrvatsku svakako treba promatrati u okvirima i okolnostima povijesnog vremena u kojem je ona nastala, ponajprije krvavog rata i njemačko – talijanske kontrole.

3. Školstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

U narednim poglavljima bit će predstavljen školski sustav Nezavisne Države Hrvatske, vrste škola koje su učenici pohađali te stanje i ozračje u školstvu, pažnja će biti posvećena i nastavi povijesti kao glavnom predmetu interesa rada.

Ustaški je pokret pokušao temeljito reorganizirati Hrvatsku i njezino društvo, napraviti „revoluciju“ pri čemu je upravo rad na kulturnome polju stavljen u središte tih nastojanja. U cijelom tom procesu mnogo je bilo sličnosti s njemačkim nacionalsocijalizmom.⁴³ Nezavisna Država Hrvatska nastala je u proljeće 1941. godine, odnosno na početku zadnjeg tromjesječja školske godine 1940./41. Postojeće škole na teritoriju NDH odmah su dobile potrebne upute i redovno završile rad u toj školskoj godini.⁴⁴ Ipak, to nije prošlo bez određenih ometanja koje je rat nosio sa sobom. Primjerice, po uspostavi NDH njemačka je vojska zaposjela mnoge školske zgrade u Zagrebu. Tako se učenici nakon uskršnjih praznika više nisu vratili u školu. Ulazak vojske u školske zgrade vrlo je brzo, nakon svega nekoliko dana, i zakonski verificiran *Odredbom o privremenoj obustavi rada u školama*. Školska godina 1940./1941. je završena tako da su izdane godišnje svjedodžbe bez ocjena za pojedine predmete i s ocjenom općeg uspjeha.

⁴² H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 237. – 241.

⁴³ Ivo Goldstein, *Zagreb 1941 – 1945.*, Novi Liber, Zagreb 2011., str. 35.

⁴⁴ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 413.

Na isti način izdane su i svjedodžbe zrelosti bez polaganja ispita. Učenici viših razreda bili su od početka lipnja angažirani kod Narodne zaštite⁴⁵, po naredbi vojskovođe Slavka Kvaternika.⁴⁶

Ipak, početkom nove školske godine 1941./42. došlo je do određenih promjena, Ministarstvo nastave i bogoštovlja se angažiralo kako bi sve bilo spremno za primitak učenika u novu školsku godinu, pa su brzo tiskani i novi udžbenici, a mnogi djelatnici i pedagoški stručnjaci su se odrekli godišnjih odmora kako bi mogli raditi na ovom projektu.⁴⁷ Dana 1. rujna 1941. godine, svi učenici pučkih škola dobili su knjige za sva četiri razreda, što je iznosilo više od milijun knjiga. Bile su to početnice, čitanke, računice i knjige za nauk vjere. Učenici gimnazija dobili su sve udžbenike za nacionalne grupe predmeta i čitanke, što je bilo oko 550 000 knjiga.⁴⁸ Školska godina 1941./42. bila je prva cjelovita školska godina u NDH. Tada je na području države radilo 3 885 državnih osnovnih škola sa 489 072 učenika i 48 privatnih osnovnih škola s 9 533 učenika. U tim su školama djelovala 8 852 učitelja. Djelovala je i 101 građanska škola (84 državne i 17 privatnih), 16 učiteljskih škola (13 državnih i 3 privatne) i 77 gimnazija (60 državnih i 17 privatnih). Radom je nastavilo i Zagrebačko sveučilište, pod novim imenom – Hrvatsko sveučilište.⁴⁹ Važno je ipak istaknuti kako od ove nove školske godine nije bio dozvoljen upis židovskim učenicima, kao ni pravoslavicima koji nisu prešli na katoličanstvo.⁵⁰

Uspostavom nove vlasti pokazala se potreba za novim učiteljima i profesorima koji će moći hrvatsku djecu poučavati u hrvatskom duhu, odnosno u duhu ideja koje je propagirao ustaški pokret. Mile Budak, tadašnji ministar bogoštovlja i nastave, je izjavio da je u odnosu na nastojanja ustaškog pokreta prevelik broj nastavnika stajao bojažljivo po strani, dok je veliki broj bio u neprijateljskoj službi, a tek najmanji broj proustaški orijentiran. Naglašavao je da će svako penetriranje tuđinskih ideja biti spriječeno i ugušeno. Konkretan odraz tih riječi viđen je u političkoj praksi. Od početka su progoni profesora, nastavnika i drugih prosvjetnih radnika, bez obzira na nacionalnost, poprimili značajne razmjere. Mnogi od njih zatvarani su u koncentracijske logore, a znatan broj je i ubijen. Osobito su masovna bila otpuštanja iz službe ili premještanja po potrebi službe.⁵¹

⁴⁵ Narodna zaštita – osnovana u srpnju 1941. godine, zadaća joj je bila rad na smanjenju ratne štete ili štete uzrokovane prirodnim nepogodama; pod zapovjedništvom Ministarstva domobranstva

⁴⁶ I. Goldstein, *Zagreb 1941. – 1945.*, str. 104.

⁴⁷ D. Sagrak, *Zagreb 1941. – 1945.*, str. 87.- 88.

⁴⁸ Isto, str. 91.

⁴⁹ Skupina autora, *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, str. 413.

⁵⁰ I. Goldstein, *Zagreb 1941. – 1945.*, str. 104.

⁵¹ F. Jelić Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941 – 1945.*, str. 213.

Odgojno - obrazovnu politiku je trebalo redefinirati kako bi se uspostavio povijesni kontinuitet i odgovorilo potrebama novonastale države. Uspostavljena su tri glavna čimbenika za odgojni proces:

1. državno - društveno odgajanje – razvija u djeci i mladima hrvatsku državotvornu i nacionalnu svijest, smisao za odgovornost u zajednici,
2. etičko - osobni odgoj – koji će pridonijeti upoznavanju svoje unutarnjosti,
3. gospodarsko - tehnički odgoj – upoznaje mladež sa ciljevima njihova zvanja, kao i važnošću pojedine struke za zajednicu i državu.⁵²

Osnovno obvezno obrazovanje bilo je četverogodišnje⁵³, iako se u *Naučnoj osnovi* ističe kako se četverogodišnje obrazovanje u pučkim školama nastavlja još dvjema godinama u produženim gradskim i seoskim školama pa je ono praktično šestogodišnje osnovno obrazovanje.⁵⁴ Ipak, u praksi se to nije posvema primjenjivalo jer su učenici upisivali i škole za obrt i trgovinu kojima nisu stjecali osnovno šestogodišnje obrazovanje. Također, cilj državnih vlasti bio je uvesti i osmogodišnje osnovno obvezno obrazovanje, no nikada nije provedeno.⁵⁵

Iz velikog nezadovoljstva ustaškim režimom na cijelom teritoriju NDH, kao i na područjima susjednih država, razvio se partizanski ustanički pokret. Partizani su na području koje su oni kontrolirali razvili vlastito narodno školstvo pa se može tvrditi kako je razdoblje Drugog svjetskog rata zapravo obilježio paralelni školski sustav s različitom usmjerenošću, ideologijom i strukturom. U ovom radu prikazat će se školski sustav i udžbenici koje je odobrila vlada Nezavisne Države Hrvatske i koji se provodio na područjima koje je ona kontrolirala.

3.1. Školski sustav u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Školstvom je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj upravljalo Ministarstvo bogoštovlja i nastave, koje je promijenilo nazive dva puta, najprije u Ministarstvo nastave, a naposljetku u Ministarstvo narodne prosvjete.⁵⁶ Na čelu Ministarstva bogoštovlja i nastave u početku je bio ministar Mile Budak, a tijekom trajanja Nezavisne Države Hrvatske izmijenila su se još tri ministra: Stjepan Ratković, Mile Starčević i Julije Makanec. Tri od ova četiri ministra imali su

⁵² Ivan Biondić, *Raspuća hrvatskog učiteljstva (od sekularizma do boljševizma)*, Hrvatska akademija odgojnih znanosti, Zagreb 1994., str. 58.

⁵³ Valentin Puževski, „Hrvatska osnovna škola od 1945. do 1990. godine“, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 2., Hrvatski školski muzej, Zagreb 2003., str. 95.

⁵⁴ Nastavna osnova za obće pučke škole, seoske i gradske produžne pučke škole, Nakladni odjel hrvatske državne tiskare, Zagreb 1943., str. 65.

⁵⁵ Filip Lukas, *Naša domovina: Svezak 2. Hrvatska kultura - Politička povijest Hrvata*, Glavni ustaški stan, Zagreb 1943., str. 846.

⁵⁶ http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1295

doktorsku titulu i bavili su se kulturnim i književnim radom.⁵⁷ Slijedom toga, može se zaključiti kako je vladajuća struktura NDH vodila brigu o stručnosti svojih ministara i na rukovodeće pozicije postavljala obrazovane osobe koje su vodile brigu o kulturnom napretku.

Školski sustav sastojao se od osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja. Osnovna škola je trajala četiri ili šest godina, ovisno o tome jesu li učenici išli u pučku školu ili su nakon nje pohađali i produžnu školu koja je trajala dodatne dvije godine. Učenici su imali mogućnost nakon četvrtog razreda pučke škole upisati srednju školu. U sustav srednjeg obrazovanja pripadale su gimnazije, stručne škole, građanske ili niže srednje škole i učiteljske škole. Jedina institucija u rangu sveučilišta bilo je Hrvatsko sveučilište u Zagrebu.

Pučke škole predstavljale su osnovu obrazovanja u NDH, trajale su četiri godine te im je cilj bio odgajati i obrazovati mladež u skladu s propagiranim načelima ustaškog poretka, prije svega se to odnosilo na domoljubni i vjerski odgoj, razvoj u skladu potreba društva i, posebice, države. Djeca su u školu polazila od navršene šeste godine, a školska godina je trajala deset mjeseci i dijelila se na dva poljeća.⁵⁸ Pučke škole su bile obvezne i besplatne, a brigu o opremi, plaćama nastavnika i podobnosti školskih zgrada nosila je država. Roditelji su morali osigurati djeci školsku opremu i udžbenike, no ukoliko zbog imovinskog stanja to nisu bili u mogućnosti, te troškove snosile su općine ili država. Učitelji, učiteljice i vjeroučitelji bili su državni činovnici, a na čelu svake škole bio je upravitelj.⁵⁹

Nakon završene pučke škole, učenici su nastavljali obrazovanje u gimnazijama, građanskim školama ili strukovnim školama. Ukoliko nisu upisali niti jednu od navedenih škola niti su pošli u obrt i trgovinu, obrazovanje su nastavljali u takozvanim produžnim školama koje su trajale dvije godine. Produžene škole su se dijelile u seoske i gradske, koje su se razlikovale prema broju nastavnih sati, ali i prema sadržajima koji su se predavali. Gradska produžena škola je imala veći broj nastavnih sati i sadržajem je pripremala učenike na „gradski“ život, dok se u seoskim školama nastava odvijala u pet zimskih mjeseci po dva sata tjedno i bila je orijentirana prema odgoju i obrazovanju usmjerenom na seoski život i mehanička znanja.⁶⁰

Ukoliko učenici nisu pohađali produženu školu, onda su upisivali jednu od srednjih škola. Opće niže srednje škole ili takozvane „građanske“ škole pružale su učenicima opću naobrazbu uz

⁵⁷ Skupina autora, *Tko je tko u NDH?*, Minerva, Zagreb 1997., str. 53. – 54., 252., 341., 366.

⁵⁸ Poljeće – polugodište, semestar

⁵⁹ F. Lukas, *Naša domovina: Svezak 2. Hrvatska kultura - Politička poviest Hrvata*, str. 852.

⁶⁰ Isto, str. 851.

pripravno obrazovanje iz gospodarskog ili tehničkog područja.⁶¹ Učenici su mogli upisati tri smjera: trgovački, poljodjelski i obrtno – veleobrtni. Isključivo općim odgojem i obrazovanjem bavile su se gimnazije koje su mogle biti relane ili klasične. Pružale su vjerska, nacionalna i opća znanja potrebna učenicima za upis na sveučilište ili višu školu. Učenici su mogli gimnaziju pohađati osam godina ili četiri godine. Ukoliko su učenici imali završenu četverogodišnju gimnaziju, obrazovanje su mogli nastaviti u stručnim ili građanskim srednjim školama.⁶² Dolaskom ustaške vlade velike su promjene uvedene u gimnazijama, posebice se to odnosi na prošireno gradivo hrvatskog jezika i nacionalne povijesti, odnosno ukidanje srpskog jezika i zabrane upotrebe ćirilice.⁶³

Uz spomenute, u sustav srednjeg obrazovanja pripadale su još i srednje stručne škole, koje su uz opće obrazovanje, pružale učenicima i potrebna strukovna znanja za pojedina zanimanja.⁶⁴ Strukovne škole su se u mnogome razlikovale jedna od druge, posebice po uvjetima upisa i dužini trajanja. Primjerice, državna trgovačka akademija trajala je četiri godine i za upis je bilo potrebno imati završenu građansku školu, dok je srednja strukovna škola za domaćice trajala jednu godinu i bilo je potrebno imati samo završenu pučku školu. Također, srednje strukovne škole bile su posebne i po tome što je nad njima nadzor imalo Ministarstvo obrta, veleobrta i trgovine.⁶⁵ Budući učitelji obrazovali su se u učiteljskim srednjim školama koje su trajale četiri godine i u kojima bi učenici stjecali potrebna opća i stručna znanja za buduće učitelje pučkih škola. Upisati su se mogli oni učenici koji su imali završena četiri razreda gimnazije, građanske škole ili muslimanske niže medrese. Nakon završene srednje učiteljske škole učenici su mogli pohađati Visoku pedagošku školu u Zagrebu, u kojoj su se mogli osposobiti za nastavnike građanske škole.⁶⁶

Važno je, u okviru srednjega školstva, progovoriti i o konfesionalnim, odnosno vjerskim školama u kojima su se učenici obučavali u određenoj vjeroispovjesti, postojale su škole za odgoj i obrazovanje svećenika, redovnika i redovnica te laika. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj konfesionalne škole su bile katoličke i muslimanske.⁶⁷ Također, poseban položaj imale su njemačke škole koje su bile namijenjene isključivo učenicima njemačke nacionalne manjine, a u školama su predavali učitelji koji su došli iz Njemačke. Službeni jezik u tim školama bio je

⁶¹ Dubravka Čengiđ, „Povijest zagrebačkih škola – dokumenti Državnog arhiva u Zagrebu 1900.-1945.“, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 2., Hrvatski školski muzej, Zagreb 2003., str. 141.

⁶² F. Lukas, *Naša domovina: Svezak 2. Hrvatska kultura - Politička povijest Hrvata*, str. 852.

⁶³ Isto, str. 854.

⁶⁴ Vladimir Reider, *Sto godina Industrijsko-obrtničke škole Virovitica*, Hrvatska obrtnička komora – Industrijsko-obrtnička škola, Virovitica 2005., str. 51.

⁶⁵ Isto, str. 53.

⁶⁶ F. Lukas, *Naša domovina: Svezak 2. Hrvatska kultura - Politička povijest Hrvata*, str. 856.

⁶⁷ <http://www.hrleksikon.info/definicija/konfesionalne-skole.html>

njemački, no učenici su imali i nastavne predmete hrvatskog jezika i književnosti, hrvatske povijesti i zemljopisa.⁶⁸

U području visokog odgoja i obrazovanja postojalo je jedno sveučilište na području cijele NDH, i to Hrvatsko sveučilište u Zagrebu, koje je imalo najprije sedam, a zatim od godine 1942./1943. osam fakulteta - bogoslovni, filozofski, pravni, medicinski, poljodjelsko-šumarski, tehnički, veterinarski i farmaceutski fakultet.⁶⁹ U područje visokog obrazovanja pripadale su i Visoka pedagoška škola, koja je obrazovala buduće učitelje i nastavnike⁷⁰ te Ekonomsko-komercijalna visoka škola, koja je bila najviši znanstveni zavod u NDH na području gospodarsko-trgovačkih znanosti.⁷¹

Svakodnevni rad i život u školama na području NDH obilježen je mnogobrojnim problemima, uzrokovanim poteškoćama rata i teškim ekonomskim prilikama. Odmah po osnutku NDH, velik broj škola je zauzela vojska koja se stacionirala u školskim zgradama. Također, velik broj učenika iskazivao je otpor prema službenoj vladi pa su bježali u šume kako bi se pridružili partizanima.⁷² Učenicima pripadnicima židovske vjeroispovjesti, kao i Srbima, bilo je zabranjeno pohađati škole, a velik broj nastavnika i učitelja je smijenjen ili premještan po potrebi službe te je nedostajalo potrebnog nastavnog i stručnog kadra. Nadalje, zbog teških ekonomskih prilika često je u školama bio manjak ogrjevnog materijala i nastava se, posebice u zimskim mjesecima, nije mogla redovno održavati, a zbog potreba rata školski sat je skraćivan na trideset minuta i nastava je često odgađana.⁷³

Nastava povijesti tijekom ustaške vladavine prepoznata je kao jedan od ključnih čimbenika prilikom odgoja i obrazovanja mladeži, povijesti se, posebice nacionalnoj, pridavala velika pažnja i inzistiralo se na njenom ranom poučavanju. Uglavnom je razlog tome bila ideologija ustaškog poretka koji je smatrao nacionalnu povijest važnim faktorom u odgoju osobe, odnosno znanja o vlastitoj prošlosti važnima za razvoj čovjeka koji će u svemu služiti svojoj domovini i njoj sve podrediti. Stoga se nastavni predmet povijesti poučavao već vrlo rano, odnosno u trećem i četvrtom razredu pučkih škola po dva školska sata tjedno, kako je vidljivo u Prilogu br. 1. Najveći fundus sati nastavnog predmeta povijesti imao je u gimnazijama i učiteljskim školama (vidljivo u prilogima br. 2. i 3.). S obzirom na važnost koju je ustaški režim pridavao povijesti,

⁶⁸ F. Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941 – 1945.*, str. 217.

⁶⁹ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, str. 243.

⁷⁰ I. Biondić, *Raspuća hrvatskog učiteljstva (od sekularizma do boljševizma)*, str. 55.

⁷¹ <http://www.efzg.unizg.hr/default.aspx?id=3>

⁷² Ivo Goldstein, *Zagreb 1941 – 1945.*, str. 108.

⁷³ D. Čengić, „Povijest zagrebačkih škola – dokumenti Državnog arhiva u Zagrebu 1900.-1945.“, str. 143.

samo podobni učitelji mogli su predavati ovaj nastavni predmet, stoga se težilo podobnosti nastavnog kadra.

Prilog. 1. Nastavni predmeti za posljednja dva razreda pučkih škola⁷⁴

III. razred		
1.	Vjeronauk	2
2.	Hrvatski jezik	5
3.	Računstvo	4
4.	Povijest	2
5.	Zemljopis	2
6.	Poznavanje prirode	2
7.	Gospodarstvo; kućanstvo	2(1)
8.	Risanje	1
9.	Lijepo pisanje	
10.	Pjevanje	1
11.	Tjelovježba	2
12.	Ženski ručni rad	2
	ukupno:	26(25)
IV. razred		
1.	Vjeronauk	2
2.	Hrvatski jezik	5
3.	Računstvo	5
4.	Povijest	2
5.	Zemljopis	2
6.	Poznavanje prirode	2
7.	Gospodarstvo; kućanstvo	2(1)
8.	Risanje	1
9.	Lijepo pisanje	1
10.	Pjevanje	1
11.	Tjelovježba	2
12.	Ženski ručni rad	2
	ukupno:	27(26)

⁷⁴ Marko Lulić, „Školstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“, Filozofski fakultet Osijek, Osijek 2015., str. 32.

Prilog 2. Nastavni predmeti za realne gimnazije⁷⁵

Predmeti	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1. Nauk vjere	2	2	2	2	2	2	2	2
2. Hrvatski jezik	5	5	4	4	4	4	4	4
3. Njemački jezik		3	3	3	3	3	3	3
4. Talijanski jezik		3	3	3	3	3	3	
5. Francuski jezik								3
6. Latinski jezik					4	4	3	3
7. Povijest		2	3	3	3	3	3	3
8. Zemljopis	2	2	2	2	2	2	2	2
9. Prirodopis	3	2			2	3	2	
10. Fizika			2	2			3	3
11. Kemija				3				2
12. Matematika	4	4	4	3	3	3	4	4
13. Higijena			1	1		1	1	
14. Filozofska propedeutika								2
15. Crtanje	2	2	2	2	2	1		
16. Pisanje	1	1						
17. Pjevanje	2	1	1	1	1	1		
18. Gimnastika	2	1	1	2	2	1	1	
19. Ženski ručni rad	2	2	2					
Ukupno:	28	30	30	31	31	31	31	31

Prilog br. 3. Nastavni predmeti za učiteljske škole⁷⁶

Predmeti	I.	II.	III.	IV.	V.
1. Psihologija s logikom, opća, dječja i pedagoška			3		2
2. Opća pedagogija				4	
3. Povijest pedagogije					2
4. Metodika				2	2
5. Školski rad				4	6
6. Školska organizacija i administracija					1
7. Narodna ekonomija s osnovima sociologije					2
8. Vjeronauk	2	2	2	2	2
9. Hrvatski jezik	4	4	3	3	3
10. Njemački jezik	3	3	3		
11. Francuski jezik				3	
12. Talijanski jezik	3	3	3		
13. Povijest opća i narodna	2	2	2	3	2
14. Zemljopis	2	2	2		1
15. Prirodopis	2	2	2	2	
16. Kemija s tehnologijom	2	2			
17. Fizika		2	2	2	
18. Matematika	3	3	3	2	
19. Higijena					2
20. Poljoprivreda - kućanstvo	2	1	1		
21. Crtanje (s pisanjem u I. razredu)	2	2	2		
22. Pjevanje	2	2	2	2	2
23. Sviranje (klavir i orgulje u svim razredima po pojednom učeniku 20 minuta tjedno)					
24. Ručni rad	2	2	2		
25. Gimnastika	1	1	1	2	2
26. Etnologija s narodnom etnografijom				2	2
Ukupno:	32	32	33	34	33

⁷⁵ M. Lulić, „Školstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, str. 42.

⁷⁶ Isto, str. 44.

4. Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

U poglavljima koja slijede izložit će se biografija autora udžbenika povijesti te će biti dan strukturni i sadržajni pregled udžbenika povijesti dostupnih autorici rada. Na samom kraju poglavlja dan je pregled dostupne literature o udžbenicima povijesti nastalima u razdoblju vladavine Nezavisne Države Hrvatske kao i rasprava o istima.

4.1. Autori udžbenika povijesti

Autori koji su pisali udžbenike korištene u nastavi povijesti tijekom vladavine NDH su obično bili dugogodišnji nastavnici, ali i već poznati autori koji su stvarali udžbenike u prethodnim razdobljima, primjerice u Kraljevini Jugoslaviji. Mnogi udžbenici su bili zapravo kopije udžbenika iz prethodnih razdoblja uz određene nadopune ili preinake. Autori udžbenika koji su stvarali za vrijeme vladavine NDH su: Živko Jakić, Miho Barada, Lovre Katić, Jaroslav Šidak te Stjepan Srkulj. Uz ovaj navod stoji napomena da su neki ini autori nepoznati autorici ovog rada.

Živko Jakić rođen je u Slunju, 24. veljače 1882. godine, diplomirao je povijest i geografiju na Mudroslovnom fakultetu, od 1911. godine do umirovljenja 1942. godine (odluka o umirovljenju je naknadno ukinuta te je on ponovno umirovljen 1945. godine, ipak od 1942. godine nije u službi) radio je kao nastavnik povijesti u zagrebačkim realnim gimnazijama te Učiteljskoj školi. Jedan je od najpoznatijih hrvatskih pisaca školskih udžbenika između dvaju svjetskih ratova. Udžbenici su mu objavljivani u razdoblju od 1926. do 1943. godine, a neki i u 90 – im godinama 20. stoljeća, stoga je on jedan od rijetkih autora prihvaćenih od različitih vladajućih sustava. Objavljivao je radove iz suvremene europske povijesti kao i političke članke u časopisima poput *Novoga lista*, *Nastavnog vjesnika*, *Omladine*, *Obzora* i dr. Objavio je niz udžbenika, najprije *Povijest Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1. i 2. koji su izdani 1926. i 1927. godine, a zatim su ponovno izdani 1929. godine, zatim *Povijest Jugoslavije s općom istorijom*, 1931. godine i *Povijest za II. razred građanskih škola* izdana 1938. godine. Mnogi udžbenici su doživjeli ponovna izdanja tijekom dugog niza godina, a posebice za vrijeme vladavine NDH. Tako je, primjerice, *Historija staroga vijeka i početak srednjega* najprije izdana 1936. godine, a zatim je izmijenjena naslova izdana i za vrijeme NDH, odnosno 1942. i 1943. godine, kao i *Povijest staroga vijeka* koja je doživjela tri izdanja, kroz tri različita državna sustava, najprije je izdana 1928. godine, da bi bila ponovno izdana za vrijeme ustaške vladavine 1942. i 1943. godine, a zatim je i u demokratskoj Republici Hrvatskoj udžbenik ponovno izdan i korišten od 1993. do 1995. godine. Udžbenici

koji su originalno nastali za vrijeme vladavine NDH su *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću, 1. i 2. dio*, izdani 1941., 1942. i 1943. godine te *Povijest srednjega vijeka i početak novoga*, izdana 1941. i 1942. godine. Tijekom različitih izdanja u NDH ovi udžbenici su doživjeli manje promjene, ponajviše po pitanju jezika, odnosno pravopisa, do čega je došlo uvođenjem korijenskog pravopisa od strane ustaške vlade. Živko Jakić umro je u Zagrebu 1953. godine.⁷⁷

Miho Barada rođen je u Segetu kraj Trogira 16. ožujka 1889. godine, studirao je teologiju te je diplomirao povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a završio je i vatikansku Visoku školu za paleografiju, diplomatiku i arhivistiku. Predavao je crkvenu povijest na Teološkom fakultetu u Zagrebu, a zatim i pomoćne povijesne znanosti i hrvatsku nacionalnu povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Područje interesa mu je srednjovjekovna hrvatska povijest o kojoj je objavio brojne članke. U suradnji s Jaroslavom Šidakom i Lovrom Katićem objavljuje udžbenik *Hrvatska povijest za 8. razred srednjih škola*, 1941. godine. Umro je u Zagrebu, 1957. godine.⁷⁸

Lovre Katić rođen je u Solinu 1887. godine, završio je bogosloviju te se zaređio za svećenika, studirao je hrvatski jezik i književnost u Zagrebu. Nakon završetka studija radio je kao profesor u državnim gimnazijama. Objavio je niz članka, crtica i putopisa uglavnom religiozne tematike u časopisima poput *Spremnosti*, *Hrvatskog naroda* i dr. Objavio je i niz knjiga, a suautor je udžbenika *Hrvatska povijest za 8. razred srednjih škola*. Lovre Katić je umro u Solinu 1961. godine.⁷⁹

Jaroslav Šidak je rođen u Beču 1903. godine, u Zagrebu je studirao povijest i geografiju. Najprije je radio kao srednjoškolski nastavnik, a zatim i kao urednik za povijest u Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu te naposljetku radi na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Posvetio se bosanskoj Crkvi i hrvatskoj povijesti 19. stoljeća, a radio je i na Hrvatskoj enciklopediji. Suautor je udžbenika *Hrvatska povijest za 8. razred srednjih škola*. Jaroslav Šidak je umro u Zagrebu 1986. godine.⁸⁰

Stjepan Srkulj rođen je u Varaždinu 1869. godine, studirao je i doktorirao povijest te radio kao srednjoškolski nastavnik. Sudjelovao je u radu Hrvatsko – srpske koalicije, a dvaput je bio i gradonačelnik grada Zagreba. Izdavao je udžbenike iz povijesti, atlase i članke. Sastavio je i prvi cjeloviti pregled hrvatske prošlosti u zemljovidima pod nazivom *Hrvatska povijest u 19 karata*. Za vrijeme vladavine NDH izdana su dva njegova udžbenika *Povijest novoga vieka za*

⁷⁷ Hrvatski biografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8988>

⁷⁸ Skupina autora, *Tko je tko u NDH?*, str. 22. – 23.

⁷⁹ Isto, str. 184. – 185.

⁸⁰ Isto, str. 380. – 381.

VII. razred srednjih škola, udžbenik izdan 1941. godine te ponovno tiskan 1943. godine te *Hrvatska povijest za VII. razred srednjih škola*, izdana 1944. godine. Umro je u Zagrebu 1951. godine.⁸¹ Važno za napomenuti je kako autorica rada nije strukturno i sadržajno obradila udžbenike ovoga autora zbog nemogućnosti pristupa istima, no važno ih je navesti kao prilog poznavanju građe koja je dostupna za obradu u ovoj problematici.

4.2. Udžbenici povijesti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

4.2.1. Živko Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću*, 1. i 2. dio

Školski udžbenik pod naslovom *Povijest hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću* autora Živke Jakića podijeljen je u dva dijela te je namijenjen učenicima III. i IV. razreda srednjih škola. Na naslovnoj stranici udžbenika jasno je vidljiv naziv udžbenika te autora, u čijem supotpisu stoji: „profesor III. muške realne gimnazije u Zagrebu“. Izdavač ovog, kao i svih udžbenika povijesti u razdoblju vladavine NDH, jest Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare u Zagrebu. Ovaj udžbenik, odnosno ova serija od dva dijela udžbenika, doživjela je više izdanja, najprije 1941., a zatim i 1942 godine, te prvi dio udžbenika i 1943. godine.

Prvi dio *Povijesti hrvatskog naroda sa svjetskom poviješću* namijenjen je učenicima III. razreda srednjih škola te je strukturno podijeljen na dva dijela: pedeset poglavlja sadržaja te tzv. „Čitanku“ s odabranim tekstovima koji dopunjuju sadržaj udžbenika. Udžbenik obrađuje razdoblje hrvatske i svjetske povijesti od „Velike seobe naroda“, koja čini prvo poglavlje udžbenika, odnosno od godine 395. do otkrića Amerike, 1492. godine. Većina udžbenika opisuje povijest Hrvata, odnosno hrvatskih zemalja (uključujući pritom Bosnu i Hercegovinu, tada u sastavu Nezavisne Države Hrvatske), točnije, 28 poglavlja se direktno odnosi na povijest teritorija pod vladavinom NDH, dok se 22 poglavlja odnose na „svjetsku povijest“, iako je i u tim poglavljima čest spomen Hrvata i hrvatskih teritorija, primjerice u poglavlju naslovljenom „Slaveni u svojoj staroj postojbini“. Također, važno je za napomenuti kako pod „svjetskom poviješću“ autor većinom podrazumijeva povijest Europe, ostatak svijeta se spominje u četiri poglavlja, „Muhamed a.s. i Arapi“, „Osnivanje Turskog carstva“, „Važni pronalasci“ te „Trgovina i otkriće Amerike“.

⁸¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57635>

Udžbenik započinje nastavnom jedinicom nazvanom „Velika seoba naroda“, u kojoj se na samom početku objašnjava pojam „srednjega vijeka“ te njegovo trajanje, kao glavna vremenska referenca udžbenika, odnosno autor nagoviješta da je udžbenik posvećen razdoblju ljudske povijesti kojeg nazivamo srednjim vijekom. U jedinici se, nadalje, objašnjava Teodozijeva podjela Rimskog Carstva te provale „nekih novih naroda“, najprije Germana, a zatim i Huna pod vodstvom Atila. Zatim slijede jedinice „Stari Germani“ te „Nove države na početku srednjeg vijeka“ u kojima se govori o kulturi i položaju germanskih plemena u Rimskome Carstvu te stvaranju „Germanskih kraljevina“ u Europi nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva. Iako autor pojmom „germanskih plemena“ nastoji obuhvatiti velik broj plemena koji su živjeli u Europi u vrijeme postojanja Zapadnog Rimskog Carstva, on velik naglasak stavlja na činjenicu da su sva ta germanska plemena današnji (suvremeni) Nijemci: „Narod se dijelio na mnogobrojna plemena, koja su se zvala zajedničkim imenom Germani. Poslije je ondje prevladalo zajedničko narodno ime Deutsch, a mi kažemo Nijemci.“⁸² Naposljetku, zanimljivo je za spomenuti kako autor niti u jednoj prilici germanska plemena ili Germane ne naziva „barbarima“ što je postao uvriježen rimski naziv za ove plemenske skupine.

Nastavne jedinice posvećene životu, kulturi te doseljavanju Slavena na Balkanski poluotok te na područje Bizanta slijede jedinice o životu i ustroju germanskih plemena, u kojima se, u manjim crtama, govori o Bizantskom Carstvu te carevima Justinijanu i Herakliju. Tri odlomka, odnosno gotovo polovica nastavne jedinice, posvećena je Avarima te položaju Slavena pod „avarskim jarmom“, pa tako autor izriče kako su: “Slavene Avari uvijek gonili u prve redove, da se bore kao pješaci, dok su se oni sami borili na konjima. Ali slavenski seljaci morali su pored toga svoje gospodare i hraniti, jer se Avari nisu bavili ničim drugim, nego samo ratom.”⁸³ Rasprava o seobi Hrvata i doseljavanju u novu postojbinu, slijedi izvještaj o životu i kulturi Slavena. Ovo poglavlje postalo je povjesničarima kasnije izvor za istraživanje službenog stajališta vlade NDH o podrijetlu Hrvata. Jareb u svom radu „Jesu li Hrvati postali Goti? Odnos ustaša i vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema neslavenskim teorijama o podrijetlu Hrvata.“ tvrdi kako su neposredno nakon 1945. godine objavljeni mnogi radovi u kojima se tvrdilo kako je ustaški pokret za vrijeme vladavine Nezavisne Države Hrvatske smatrao da Hrvati unatoč svom jeziku nisu Slaveni. Jedan od glavnih razloga takvim tvrdnjama bile su višestruke izjave Poglavnika Ante Pavelića u kojima on tvrdi kako su Hrvati porijeklom Goti. Primjerice, u susretu s Hitlerom u lipnju 1941. godine Pavelić izjavljuje kako se „Hrvati zato tako dobro slažu

⁸² Živko Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 1. dio*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1942., str. 5.

⁸³ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 1. dio*, str. 14.

s Njemačkom narodnom skupinom jer nisu – kako se to pogrešno tvrdi – Slaveni. Hrvati potječu od Gota i njima je panslavistička ideja bila nametnuta kao nešto artificijelno”.⁸⁴ Jareb smatra kako je na taj način Pavelić „želio njemačkim nacističkim dužnosnicima predstaviti Hrvate kao narod koji ne pripada skupini koju je nacionalsocijalistička ideologija držala “rasno nevrijednom”. Tek se može pretpostaviti da su na taj način germanski Goti Hrvatima, kao njihovim precima, trebali osigurati ravnopravnost u budućoj Hitlerovoj Novoj Europi.”⁸⁵ Ipak, u poglavlju „Seoba Hrvata“, Živko Jakić predstavlja potpuno drugačiju sliku hrvatskog porijekla. On na samom početku poglavlja iznosi legendu o petorici braće i dvije sestre koji su se doselili na područje današnje Hrvatske te ondje osnovali državu, kako ju je, prema njegovim navodima, iznio Konstantin Porfirogenet. Ipak, odmah nastavlja kako „danas učenjaci misle“ da su Hrvati „borbeno slavensko pleme koje je živjelo u Velikoj ili Bijeloj Hrvatskoj između Karpata, Visle i Odre. Ondje su oni imali svoju državu, i to bijaše najstarija slavenska država“. Ipak, u zaključku poglavlja, autor spominje i ove „suvremenije“ teorije te tako tvrdi: „Hrvati, koji dođoše na jug iz zakarpatskih krajeva, nisu bili čistog slavenskog podrijetla. Neki ih učenjaci drže za jedno germansko pleme, i to gotsko, koje je s one strane Karpata zapalo među brojniji slavenski svijet, te se za neko vrijeme poslavenelo i na jug se doselilo kao već slavenski narod. Drugi ih drže za srodnike nekih iransko – kavkaskih plemena”⁸⁶. Iz ovih se navoda može zaključiti kako se autor slaže s „učenjacima“ koji smatraju da su Hrvati Slaveni. Također, tome u prilog ide činjenica što je autor u poglavlju „Slaveni u svojoj staroj postojbini“ prilikom grupiranja slavenskih naroda, Hrvate strogo grupirao kao „slavenski narod na jugu“, odnosno kao Južne Slavene. Gotska, kao i iransko – kavkavska teorija su u poglavlju o doseljenju Hrvata usputno spomenute, kao mogućnosti porijekla Hrvata, iako su i one objašnjene u kontekstu slavenske teorije. Iako se ovo kratko spominjanje „neslavenskih“ teorija može smatrati ustupkom tadašnjoj vladajućoj eliti, činjenica je da su ove teorije bile poznate u tadašnjoj javnosti, pa ih je autor spomenuo i kako bi informirao učenike srednjih škola o njihovom postojanju. Ovaj primjer pokazuje i autorovu informiranost o modernoj historiografiji, promjenama u historiografskoj znanosti, kao i umiješnost „podilaženja“ vladajućem režimu, uz zadržavanje vlastitih historiografskih stavova o pojedinim povijesnim problemima.

U nastavku udžbenika, manja pažnja je posvećena sadržajima iz „svjetske“ povijesti, a veći naglasak se stavlja na povijest Hrvata. Teme iz svjetske povijesti su često povezane s kršćanstvom, odnosno radom i djelovanjem svećenstva i papa. Jedna nastavna jedinica, pod

⁸⁴ Mario Jareb, „Jesu li Hrvati postali Goti? Odnos ustaša i vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema neslavenskim teorijama o podrijetlu Hrvata“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 40., br. 3., Zagreb 2008., str. 877.

⁸⁵ Isto, str. 875.

⁸⁶ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 1. dio*, str. 16. – 17.

nazivom „Muhamed a.s. i Arapi“ posvećena je nastanku i širenju islama, u kojem se vidi pozitivan autorov stav prema ovoj religiji, ponajviše u rečenicima: „On (op. Muhamed) je zavađena arapska plemena pomirio i skupio u vjersku zajednicu. pošto im je dao vjeru savršeniju, nego što su je imali dotle. Od Muhameda započinje se za arapski narod novo doba, ispunjeno velikim i slavnim djelima“.⁸⁷ Vidljivo je kako autor smatra kako je monoteistička religija „savršenija“ od dotadašnje politeistične koju su prakticirala arapska plemena te kako je upravo ova nova religija omogućila Arapima bolji i prosperitetniji život. Isto se ne može reći za autorova stajališta prema pravoslavnoj religiji. Primjerice, u nastavnoj jedinici koja se bavi crkvenim raskolom iz 1054. godine, crkveni raskol Jakić pojašnjava: „Jedinstvo u kršćanskom svijetu nije trajalo dugo. Carigradski patrijarh htio je da bude ravan papi, a osim toga je često napadao i rimsku crkvu. Pored toga, na Istoku su se pojavljivali često krive nauke, koje je papa morao osuđivati. Oko godine 860. vladao je u Bizantu nevaljali car Mihajlo III., a još gori bijaše ujak mu i skrbnik Bardas. Čestiti patrijarh Ignacije korio je javno zla djela carskoga dvora. Zato ga Bardas zbaci s patrijaršije, a za patrijarha postavi Focija, koji prije toga nije ni bio svećenik. Kad je papa Nikola I. tražio, da se Ignacije uspostavi, Focije sazove u sabor sebi odane biskupe koji na papu bace crkveno prokletstvo i optuže ga zbog krivovjerja. Tako nesta u kršćanstvu jedinstva, jer se pocijepalo u dvije crkve.“⁸⁸ Iz spomenutog odlomka jasno je vidljivo da autor „krivcima“ raskola smatra pripadnike carigradske patrijaršije i dvora, a vrlo su jednoznačno opisani i subjekti u spomenutom sukobu, primjerice „zli“ carigradski car te papa koji je morao „osuđivati krive nauke“. Sugerira se kako su krivci za sukob korumpirani carigradski patrijarh te samovoljni carigradski vladar. O sukobu iz 1054. godine nema opisa, on se spominje u samo jednoj rečenici: „Na kratko vrijeme obadvije su se crkve pomirile i opet ujedinile, dok naposljije oko sredine XI. stoljeća nije došlo do konačnog raskola (god. 1054).“ Ne spomenuvši tijekom događaja iz 1054. godine te aktere poput carigradskog patrijarha Mihajla Celularija te pape Lava IX.⁸⁹ Iako se sukob između dva carigradska patrijarha, Focija i Ignacija, smatra jednim od uzroka crkvenog raskola, on se u radovima historiografa danas ne smatra jednim od povoda raskolu. Ne spomenuvši događaje iz 1054. godine, a naglasivši one iz sredine 9. stoljeća, autor pokazuje kako krivnju za raskol pripisuje istočnoj, odnosno, kasnije pravoslavnoj crkvi. Također, vrlo jednoznačno prikazani akteri ovih događaja, prikazuju autorovu subjektivnost te manipulaciju povijesnim činjenicama.

⁸⁷ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 1. dio*, str. 17.

⁸⁸ Isto, str. 28.

⁸⁹ Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb 2006., str. 237.

Velika pažnja posvećena je hrvatskoj ranoj srednjovjekovnoj povijesti, koja je u udžbeniku detaljno i iscrpno obrađena. Riječ je o razdoblju koje obuhvaća vladavinu hrvatskih narodnih vladara, odnosno od početka 9. stoljeća, i pobune Ljudevita Posavskog protiv franačke vlasti preko Trpimira i ostalih vladara iz loze Trpimirovića i hrvatskih kraljeva, Tomislava, Mihajla Krešimira, Petra Krešimira IV. do Dmitra Zvonimira, zaključno sa smrću potonjeg i sklapanja Pacte Convente. Po završetku poglavlja „Hrvati sklapaju s Mađarima ugovor“, u udžbenik je dodan popis pod naslovom „Hrvatski kraljevi“ u kojima se kronološki navode imena hrvatskih kraljeva. Popis je vjerojatno služio učenicima kao pomoć pri učenju i kronološkom pamćenju imena vladara. Sličan popis može se naći i kasnije u udžbeniku, primjerice bosanskih kraljeva. Nakon interpretacije političkih događaja iz razdoblja ranog srednjeg vijeka u Hrvatskoj, donosi se pregled života, društva i kulture u ovom razdoblju i to u dvama poglavljima „Život Hrvata u starije doba“ te „Feudalna gospoda i seljaci“. Prema predloženim poglavljima može se zaključiti kako je autor svakodnevni život, društvene i kulturne prilike smatrao vrlo važnima te im je posvetio mnogo pažnje, posebice pitanju seljaka i kmetova. On pritom osuđuje feudalne vlasteline tvrdeći da je „morao dakle kmet raditi mnogo za drugoga, a malo za sebe i svoju porodicu. Obijesna su im gospoda činila još i svakakva druga bezakonja i nasilja“.⁹⁰

U području svjetske povijesti, velika pažnja posvećena je zapadnoeuropskim državama, Engleskoj i Francuskoj, a posebice Njemačkoj te susjednim državama, Italiji i gradu Veneciji. Ostale države, kao što je već napomenuto, spominju se samo u kontekstu odnosa s Hrvatskom, odnosno Hrvatskom i Ugarskom, poput, primjerice, Poljske, Bizanta i dr. Velika pažnja posvećena je i Bosni i Hercegovini, o kojoj se govori u nekoliko poglavlja, poput poglavlja „Hrvatska banovina Bosna“ te „Tvrtko postaje kraljem“. Ističe se misao kako je Bosna hrvatska zemlja te da je u Bosni, s obzirom da je Hrvatska u strogom smislu riječi bila u suzajednici s Ugarskom, nastavljena hrvatska državna tradicija. To se ističe u poglavlju o vladavini kralja Tvrtka gdje autor tvrdi kako je nakon smrti hrvatsko – ugarskog kralja Ludovika, Tvrtko postao samostalan vladar te je time „Hrvatska država uskrsla u Bosni“. Ostale susjedne zemlje Nezavisne Države Hrvatske, spominju se samo u kontekstu turskih osvajanja te padanja pojedinih država pod tursku vlast. U tom kontekstu se spominje i Srbija kojoj prije u udžbeniku nije bilo spomena. Turskim osvajanjima posvećen je izdašan broj poglavlja kao i turskoj upravi i osnivanju samoga Osmanskoga Carstva. Također, autor veliku pažnju posvećuje hrvatskom životu, kulturi, obrazovanju i društvu u kasnom i razvijenom srednjem vijeku. Sam udžbenik završava poglavljima „Važni pronalasci“, u kojima se spominju otkrića poput baruta, kompasa i

⁹⁰ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 1. dio*, str. 55.

tiskarskog stroja te „Trgovina i otkriće Amerike“, čime autor zaključuje razdoblje srednjega vijeka. U ovom poglavlju opisuju se putovanja u potrazi za novim putom u Indiju te, naposljetku, Kolumbovo otkriće Amerike. Jedinica se zaključuje isticanjem važnosti i promjena koje je otkriće Amerike donijelo.

Na samom kraju udžbenika, nalazi se poseban dio pod nazivom „Čitanka“ u kojem autor donosi odabrane tekstove o pojedinim temama obrađenima tijekom školske godine. Riječ je o devet tekstova koji pobliže opisuju pojedine događaje u hrvatskoj povijesti ili opisuju društveni i crkveni život. Tri teksta su preuzeta iz knjige dr. Lovre Katića pod nazivom „Na vratima hrvatske povijesti“ u izdanju Društva sv. Jeronima, i to tekstovi „Društveno uređenje u Hrvatskoj“, „U starohrvatskom samostanu“ te „Vraća se slava na svoju domaju“. U ovim tekstovima obično stanoviti don Lovre, u samostanu pojašnjava određenom „društvu“, najčešće sastavljenom od pripadnika različitih društvenih skupina i položaja, poput primjerice majstora, trgovaca, doktora i sl., pojedine događaje ili način življenja u hrvatskom srednjem vijeku. Ostali tekstovi preuzeti su iz „Povijesti Hrvata“ Vjekoslava Klaića. Ovaj podatak govori nam i o literaturi kojom se autor koristio prilikom pisanja udžbenika, s obzirom da literatura nije istaknuta niti na bilo koji način naznačena, suprotno od inače uvriježene prakse ovoga autora.

Drugi dio udžbenika *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću* namijenjen je IV. razredima srednjih škola. Ovaj udžbenik, objavljen 1941. godine, doživio je dva ponovna izdanja 1942. te 1943. godine. Udžbenik je, također, podijeljen u dva glavna strukturalna dijela: 48 poglavlja sadržaja te takozvanu „Čitanku“. Sveukupno napisan na 158 stranica, u svom sadržajnom dijelu obrađuje povijest novoga vijeka. Veći broj poglavlja, točnije njih 27, se direktno odnosi na povijest Hrvatske, isključeno s još dva dodatna poglavlja koja se specifično bave poviješću Bosne i Hercegovine, to su poglavlja pod nazivom „Bosna i Hercegovina u XIX. stoljeću“ te „Bosansko – hercegovački ustanak“. Time se može reći da je devetnaest poglavlja posvećeno „svjetskoj“ povijesti, odnosno, većinom europskoj povijesti. Udžbenik započinje poglavljem pod nazivom „Promjene na početku novoga vijeka“ u kojem se objašnjava što razdoblje novoga vijeka podrazumijeva, koje je trajanje novoga vijeka te do kojih noviteta dolazi na području društvenog, političkog, ekonomskog i umjetničkog života.

Nakon ovog početnog poglavlja, poglavlja u udžbeniku su dodatno strukturalno podijeljena prema stoljećima, počevši sa 16. stoljećem, a završivši u moderno doba, odnosno s 20. stoljećem. Početni dio udžbenika u velikome je posvećen borbi Hrvata s Turcima te općenito odnosu Turaka i ostatka Europe. Ovom i njom povezanom tematikom autor se bavi u sedam poglavlja udžbenika. Veći dio poglavlja bavi se borbom Hrvata i Turaka, u kojima se veličaju junaci koji

su se proslavili u borbi protiv Turaka, poput „hrabrog kanonika Mikca“⁹¹ koji se istakao u borbi kod Siska 1593. godine i Nikole Zrinskoga za kojeg autor kaže kako je „svojim junačkim djelom ostavio u povijesti uspomenu kao i spartanski kralj Leonida“.⁹² Također, naglašavaju se i ostali europski „junaci“ koji su izvojevali velike pobjede protiv Turaka, poput poljskog kralja Jana Sobjeskog i austrijskog princa Eugena Savojskog. Uz prikaz bitki te veličanje junaštva kršćanskih ratnika, u mnogome se prikazuje i svakodnevni život pod turskom vlašću, društveni i socijalni status stanovnika Osmanskoga Carstva na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Autor prilikom opisa ustroja Osmanskoga Carstva te načina života i ekonomskih prilika zadržava neutralan ton, također prilikom opisa davanja na koja je „raja“ bila prisiljena, poput kuluka⁹³, desetine⁹⁴ i harača⁹⁵, izjavljuje kako „seljacima nije bilo bolje ni u kršćanskim zemljama“⁹⁶. U poglavljima „Hrvati pod novim gospodarima“ te „Vojna krajina“ autor ističe problematiku selidbe velikog broja Hrvata iz zemlje okupirane Turcima kao i doseljavanja novog stanovništva, posebice Vlaha. Autor Vlahe opisuje kao „mješavinu različitih balkanskih plemena: bilo je i Srba, ali kudikamo više nekadašnjih Ilira i Tračana. Većina Vlaha bijaše „grkoistočne vjere.“, također autor napominje kako do „dolaska Turaka u Bosni nije bilo ni pravoslavnih biskupija ni samostana“, što nije u potpunosti točno jer je iz povijesnih izvora poznato da je postojalo pripadnika pravoslavne vjere u Hercegovini u srednjem vijeku koji su imali i vlastite manastire, primjerice, pravoslavni manastir u Dobrunu iz 1383. godine.⁹⁷ Nadalje, u opisu Vlaha koji su naseljavali Vojnu krajinu autor ističe prilično jednostrano gledanje na ovu narodnu skupinu, ističući kako ih je „kralj (habsburški vladari, op. autorica) trebao ne samo u borbi protiv Turaka, nego i u borbi protiv hrvatskog i mađarskog plemstva. Ta je borba nastala otuda, što plemstvo nije dopuštalo, da kralj gazi hrvatska i ugarska prava. Tako su Vlasi već od prvoga početka bili vjerni saveznici Habsburgovaca, kad su god ovi radili na štetu Hrvatske i Ugarske. Kasnije su ovi Vlasi preuzeli ime srpsko.“⁹⁸

U okviru događanja u 16. stoljeću autor veliku pažnju pridaje i preporodu u umjetnosti, književnosti i obrazovanju, poznatom pod nazivom renesansa, pa su renesansi posvećena dva poglavlja: „Prosvjetni rad renesansnog doba“ te „Umjetnički rad renesansnog doba“. Ova

⁹¹ Živko Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941., str. 28.

⁹² Isto, str. 24,

⁹³ Kuluk - obveza osobnoga rada pri izgradnji putova, utvrda i dr. javnih građevina, nametnuta raji u pokrajinama pod osmanskom vlašću

⁹⁴ Desetina - porez koji se plaćao spahiji, turskom velikašu vlasniku zemlje

⁹⁵ Harač - državni porez na zemlju i prihode od žetve za nemuslimanske podanike islamske države koji su se mirnim putem podčinili muslimanskoj dominaciji

⁹⁶ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 13.

⁹⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882.

⁹⁸ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 26.

poglavlja iscrpna su podacima o promjenama u umjetnosti, arhitekturi i obrazovanju, kako promjenama u svijetu, posebice u Italiji, tako i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Autor u posebnom ulomku ističe umjetnost koja je ostvarivana u Osmanskome Carstvu, pa tako napominje „prekrasnu Husrevbegovu džamiju u Sarajevu“ te „poznati most na Drini kod Višegrada kojeg je dao sagraditi Mehmed Sokolović“. Posljednja dva poglavlja u razdoblju 16. stoljeća posvećena su protestantizmu te protestantskim pokretima u Kranjskoj i Hrvatskoj. U sklopu poglavlja „Protestantizam“ autor u zasebnom odlomku govori i o katoličkoj reformaciji, činjenice koje autor iznosi u ova dva poglavlja poprilično su oskudna i pojednostavljeno opisana, unatoč činjenici da je udžbenik namijenjen učenicima IV. razreda gimnazije. Prilikom opisa protestantizma u Hrvatskoj, autor ističe kako se on nastojao uvesti s dvije strane: iz njemačke i ugarske. Prilikom opisa potonjega autor tvrdi kako je „Župnik Bučić tiskao već i na kajkavskom narječju jednu knjižicu, s kojom je namislio novu vjeru širiti u Hrvatskom Zagorju i Međimurju, ali uz njega je malo tko pristao. Protestantizam u Hrvatskoj nije mogao uopće uhvatiti dublji korijen, brzo je iščezao, pa zato za hrvatsku kulturu nije bio od veće važnosti.“⁹⁹ Iako činjenica da protestantizam u Hrvatskoj nije uhvatio „dubljeg korijena“, odnosno da se nije dugo zadržao, je točna, u potpunosti je netočno da je „malo tko pristao“ uz novu vjeru. Primjerice, promicatelji reformacije u Međimurju bili su knezovi Zrinski. Juraj Zrinski se javno deklarirao protestantom te je iz Međimurja protjerao sve katoličke svećenike i doveo protestantske propovjednike te osnovao protestantsku tiskaru. Od katoličkog klera u Međimurju jedino su ostali pavlini iz samostana Svete Jelene. Gotovo sva sela i trgovišta u Međimurju bila su zahvaćena reformacijom, osim sela Mačkovec nedaleko pavlinskog samostana, a u svim bivšim katoličkim župama nalazili su se protestantski propovjednici, dok je od katoličkog klera djelovalo samo dvanaest pavlina iz spomenutog samostana.¹⁰⁰ Nadalje, protestantizam se osim u Međimurju, proširio i u turskoj Slavoniji, gdje je uspio izgraditi i svoju crkvenu organizaciju. Osim dijela hrvatskog plemstva reformaciju su prihvatili i mnogi građani u Varaždinu i Koprivnici, kao i seljaci na vlastelinstvima čiji su gospodari pristajali uz reformaciju.¹⁰¹ Ne istaknuvši ove informacije, kao ni činjenice o poznatim protestantskim promicateljima u Hrvatskoj, kao što su Matija Vlačić, Stjepan Konzul Istranin i Anton Dalmatin, autor pokazuje jednostran način gledanja na crkvena pitanja i praksu u Hrvatskoj. Također on ne napominje da je protestantizam iz ovih krajeva istrebljen protureformacijskim djelovanjem zagrebačkih biskupa, Hrvatskog

⁹⁹ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 36.

¹⁰⁰ Daniel Patafta, „Proturreformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, *Podravina*, vol. 4., Koprivnica 2005., str. 37.

¹⁰¹ Isto, str. 38.

sabora i banske vlade te crkvenih redova, posebice isusovaca te da zbog toga nije „uhvatio dublji korijen“.¹⁰²

Sedamnaesto stoljeće u udžbeniku je obuhvaćeno s pet poglavlja, prva dva poglavlja bave se uskocima i teškim tridesetogodišnjim ratom, a slijede ih poglavlja o odnosu Beča prema Hrvatskoj i Vojnoj krajini te poglavlje o uroti Zrinskih i njihovom pogubljenju u Bečkom Novom Mjestu. Samo razdoblje sedamnaestog stoljeća završeno je poglavljima o „tjeranju Turaka iz naših zemalja“ te stanju u Dalmaciji pod mletačkom upravom i stanju u Dubrovniku, „hrvatskoj Ateni“. Povijesni sadržaji prikazani u ovim poglavljima detaljno su obrađeni te povijesno točno prezentirani, posebice pitanja i prilike oko Tridesetogodišnjeg rata. Velika pažnja posvećena je zavjeri Zrinskog i Frankopana, te su događaji i uzroci koji su prethodili njihovom pogubljenju suvislo, sažeto i detaljno prezentirani. Nadalje, treba se napomenuti kako su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan prikazani kao nacionalni junaci, dok je habsburški car prikazan negativno, primjerice u poglavlju pod nazivom „Beč i knezovi Zrinski“, autor iznoseći kako je Nikola Zrinski tražio od cara za sebe čast karlovačkog generala, tvrdi kako nije dobio taj položaj jer „su se u Beču zamjerali i njemu i njegovu bratu (Petru, op. autorica), što na Krajini vojuju s Turcima. U Beču nisu ništa marili, što bosanski paša i poslije mira na Žitvi¹⁰³ postojano provaljuje u Hrvatsku, i činilo se, da je caru drago, ako Turci pritisnu Hrvatsku što jače, kako bi se to slabije opirala bečkoj centralizaciji.“¹⁰⁴, a u daljnjem tijeku istog poglavlja, opisujući sklapanje mira između Turaka i habsburškog cara Leopolda u Vašvaru¹⁰⁵, autor cara opisuje kao „malodušnog i plašljivog“. U isto vrijeme, Zrinski i Frankopan su glorificirani te, zaključujući poglavlje o njihovom pogubljenju autor kaže kako: „Danas leže kosti hrvatskih junaka i mučenika u zagrebačkoj katedrali“. Unatoč crno – bijelom predstavljanju povijesnih ličnosti, povijesne činjenice su točno i jasno prezentirane, detaljno su opisani uzroci urote te tijekom događanja.

Povijesna događanja iz 18. stoljeća prikazana su u osam poglavlja, svjetska i hrvatska povijest su uravnoteženo prikazana, s tri poglavlja je prezentirana hrvatska i s tri poglavlja svjetska povijest, a dva poglavlja posvećena su vladavini carice Marije Terezije i cara Josipa II., te su u ovim poglavljima prikazane njihove općenite crte vladanje, a zatim i odnos prema

¹⁰² Daniel Patafta, „Proturreformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, str. 45.

¹⁰³ Mir na Žitvi - mirovni ugovor između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva zaključen dana 11. studenoga 1606. godine., njime se okončao takozvani Dugi rat koji je započeo bitkom kod Siska 1593. godine

¹⁰⁴ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 49.

¹⁰⁵ Mir u Vašvaru – takozvani „sramotni mir“, sklopljen 1664. godine, habsburška vojska, uz sudjelovanje njemačkih, francuskih, ugarskih i hrvatskih postrojbi teško porazila trupe velikog vezira Fazil Ahmed-paše Čuprilića. Umjesto da iskoristi pobjedu, bečki dvor je požurio sklopiti mir koji je bio vrlo povoljan za Turke, smatra se jednim od uzroka Zrinsko – frankopanske urote

Hrvatskoj. Početak razdoblja 18. stoljeća autor započinje opisom prilika u Europi, opisom vladavine Luja (Ludovik, kako je njegovo ime napisano u udžbeniku) XIV. u Francuskoj te sukoba pod nazivom rat za španjolsku baštinu.¹⁰⁶ U ovom poglavlju opisuje se i razvoj barokne umjetnosti i graditeljstva, a poseban, manji odlomak posvećen je i baroku u Hrvatskoj. Poglavlja posvećena događajima u Hrvatskoj bave se problematikom odnosa hrvatskih velikaša prema Beču i Mađarskoj, a autor opisujući ovaj nepovoljan položaj Hrvata govori kako su „morali u zgodnom času prionuti sad uz jednu, sad uz drugu stranu. A mogli su tako to više, što na sreću Hrvata i Mađari i Austrija bijahu između sebe protivnici.“¹⁰⁷ Kao primjer „prijanjanja Hrvata na austrijsku stranu“ autor ističe donošenje „Hrvatske pragmatičke sankcije“¹⁰⁸, a tijekom vladanja Josipa II. i nakon Francuske revolucije, autor ističe kako su se „velikaši pobojali da će propasti plemićke povlastice“ te su mislili „da će biti jači i u borbi protiv novih ideja i protiv bečke politike, ako se što tješnje povežu s Mađarima“ te su „stvorili u saboru zaključak po kojemu će odsada na čelu Hrvatske i Ugarske biti samo jedna vlada“.¹⁰⁹ Nadalje, u poglavlju pod naslovom „Hrvatski sabor i ban“ opisane su političke institucije u Hrvatskoj u 18. stoljeću, a u posebnim odlomcima poglavlja „Prilike u Hrvata u XVIII. stoljeću“ opisan je razvoj školstva, znanosti i književnosti, s isticanjem djela Ruđera Boškovića, Ignjata Đorđića i Andrije Kačića – Miošića. Kako je već napomenuto, vladavini Marije Terezije i Josipa II. posvećena su zasebna poglavlja, njihova vladavina vrlo je transparentno prikazana, u početnim ulomcima poglavlja prikazane su općenite crte njihova apsolutističkog upravljanja, a posebni odlomci posvećeni su njihovoj vladavini u Hrvatskoj. Ove povijesne ličnosti prikazane su objektivno, bez posebnih epitetnih opisa njihova vladanja, istaknute su pozitivne promjene koje su donesene u Hrvatsku, poput razvoja školstva. Ipak, prilikom zaključka vladavine carice Marije Terezije autor ističe kako se „opravdanoj želji hrvatskog naroda, da se Krajina (Vojna Krajina, op. autorica) vrati pod bansku vlast, nije kraljica odazvala“.¹¹⁰ Razdoblje 18. stoljeća autor završava poglavljinama o revolucijama u Sjevernoj Americi i Francuskoj, a u posljednjem odlomku ovoga poglavlja donosi opis Napoleona Bonaparte. Autor opisuje kako se on „rodio na otoku Korzici, od dosta siromašnih roditelja. U njemu je dakle bila talijanska krv. U ono revolucionarno doba, kada se

¹⁰⁶ Rat za španjolsku baštinu - sukob velikih razmjera koji je izbio u Europi nakon smrti posljednjeg španjolskog kralja iz dinastije Habsburg, Karla II. Karlo II. je za svog nasljednika odredio Filipa, vojvodu od Anjoua - unuka francuskog kralja Luja XIV., koji je na kraju i postao Filip V. od Španjolske. Ratni sukob se sporo razvijao, a glavni uzrok je bila želja Leopolda I. Habsburškog da zaštiti prava svoje dinastije na španjolsko prijestolje

¹⁰⁷ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 61.

¹⁰⁸ Hrvatska pragmatička sankcija - zakonski članak kojim se prihvaća da nakon izumrća muških potomaka vladarsko pravo dinastije Habsburg može prijeći na žensku osobu, pod uvjetom da ona vlada i Austrijom, Štajerskom, Koruškom i Kranjskom i da stoluje u Beču; izdan kako bi se omogućio dolazak na vlast Mariji Tereziji

¹⁰⁹ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 74.

¹¹⁰ Isto, str. 70.

nije pitalo, kakva je tko roda, već koliko tko zna i može, penjao se brzo po vojničkim častima.“¹¹¹ Zanimljiva je istaknuta napomena kako je Napoelon talijanskog porijekla, s obzirom na odnos vladajuće strukture NDH prema Italiji.

Devetnaesto stoljeće u udžbeniku je prikazano u trinaest poglavlja, pri čemu veći dio, od čak osam poglavlja je posvećen prilikama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Opisi događaja u devetnaestom stoljeću započinju se poglavljem „Car Napoleon i hrvatske zemlje“ u kojem se u početnim odlomcima govori o osvajanjima Napoleona Bonapartea te osvajanju Hrvatske. U daljnjem dijelu poglavlja autor obrazlaže francusku upravu u Hrvatskoj, u takozvanim Ilirskim pokrajinama. Zadržan je neutralan stav, ističući pozitivne strane francuske uprave kao što je otvaranje škola, gradnja cesta i izdavanje novina, ali i negativne strane koje autor ističe riječima kako je „Ilirija bila samo pokorena zemlja, sva vlast bijaše u rukama francuske vojske i redarstva, a naš je narod morao davati Napoleonu dobre vojnike za ratovanja, koja nisu prestajala. Zato hrvatski narod nije bio zadovoljan francuskom upravom, nego je očekivao skoro oslobođenje“¹¹². Najveći dio događanja iz svjetske povijesti posvećen je Nijemcima i Talijanima, odnosno ujedinjenju tih dviju zemalja. Od ostalih svjetskih (odnosno, europskih) zemalja, spominje se u jednom odlomku težnja Slovaka i Čeha o stvaranju zajedničke slavenske zemlje, odnosno ideja o panslavizmu. Autor je oštar protivnik ideje panslavizma, odnosno on ovdje ističe stav vladajuće garniture NDH, osuđujući „sveslavensku“ ideju. Tvrdi kako je „Sveslavenska misao ostala tek sanjom nekih pjesnika i učenjaka, jer je neostvarljiva. Slavenske zemlje često su jedna od druge vrlo udaljene, pa zato i njihovi probitci ne mogu biti isti. I vjera ih dijeli u dva sasvim različita svijeta. I oni slavenski narodi, koji su si najbliži, nastojali su često jedan drugoga staviti pod svoju vlast i podjarmiti. Učenjake i pjesnike navela je na sveslavensku misao samo srodnost slavenskih jezika, ali oni nisu vidjeli, da se život i težnje slavenskih naroda ne poklapaju, nego se često sukobljuju. O njima se dakle ne može govoriti kao o braći ili rodbini. Svaki slavenski narod ide svojim putem.“¹¹³ Ostale europske zemlje, osim Italije i Njemačke, spominju se u kontekstu Krimskog rata¹¹⁴ kojem je posvećen jedan odlomak u poglavlju pod nazivom „Napoleon III. – Bismarck“. Događajima u Hrvatskoj posvećeno je mnogo pažnje, posebice razvoju narodne misli i ideje pa je razvoj ilirskog pokreta opisan na više od pet stranica teksta, što ga čini najvećim poglavljem u udžbeniku. Događanja 1848. godine u Hrvatskoj, kao i sukob između Mađara i vladara u Beču opisan je detaljno, precizno i točno. Sadržaj je u

¹¹¹ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 78.

¹¹² Isto, str. 80.

¹¹³ Isto, str. 85.

¹¹⁴ Krimski rat - vojni sukob između Rusije i Osmanskoga Carstva te osmanskih saveznika Velike Britanije i Francuske i Kraljevstva Sardinije za prevlast na Balkanu, Dardanelima i Bliskom istoku

potpunosti namijenjen učenicima IV. razreda gimnazije te predložen jednostavno i razumljivo. Istaknute su važne hrvatske povijesne ličnosti, poput Ante Starčevića, biskupa J. J. Strossmayera, Ivana Mažuranića i drugih. Ličnosti su opisane bez pretjerane uporabe epiteta te se autor drži točnih povijesnih činjenica. Zanimljivo je za istaknuti kako, primjerice, autor nije glorificirao politička stajališta Ante Starčevića. On je u udžbeniku istakao njegova politička stajališta o stvaranju samostalne hrvatske države, također je istakao kako je njegova politička borba bila usmjerena protiv velikosrpske politike i jugoslavenskih ideja, ali autor zadržava neutralan stav pri opisu ove ličnosti. Posljednja dva poglavlja posvećena su stanju u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću., posebice tzv. „istočnom pitanju“¹¹⁵, sukobima koji su proizašli iz ove problematike te stanju u društvu i politici. Zanimljivo je za istaknuti kako autor spominje i vladavinu poznatog age Čengića koji je poginuo u sukobu sa seljacima potpomognutima crnogorskim četama. Autor pri opisu Smail- age Čengića ističe kako je „taj događaj opjevao hrvatski pjesnik Ivan Mažuranić u svome poznatom epu, ali se sadržaj toga epa ne poklapa sasvim s povijesnom istinom. Čengić nije bio tako rđav čovjek, kako se o njemu raširiše glasovi, a junak bijaše bolji od drugih.“¹¹⁶

Događanja 20. stoljeća opisana su u pet poglavlja. Ovo razdoblje započinje se jedinicom pod nazivom „Hrvatsko – srpska koalicija“, koju autor započinje opisom „progresivnih“ ideja koje su u Hrvatsku donijeli studenti praškog sveučilišta krajem 19. stoljeća, ove ideje uglavnom su usmjerene širenju jugoslavenskih političkih ciljeva. Autor o širenju „jugoslavenske ideje“ govori: „Mnoge misli, s kojima su došli mladi ljudi iz Praga, uniješe u dobar dio hrvatske inteligencije zabunu te ga odvratilo s pravoga puta, što ga je pokazao „otac domovine“, Ante Starčević. Oni nisu cijenili, kako treba, ni najveće narodne svetinje, a to su hrvatsko državno pravo i vjera otaca. Kako je u isti mah njima ovladala sasvim „ilirski“ odnosno „jugoslavenska“ zabluda, držali su, da je za uspješnu borbu hrvatskoga naroda korisnija suradnja Srba, nego sloga svih Hrvatskih stranaka.“¹¹⁷ Ovim uvodom autor ponovno ističe svoje mišljenje o jugoslavenskoj ideji te nastavlja izlaganje o potpisivanju tzv. Riječke rezolucije¹¹⁸ te nastanku Hrvatsko – srpske koalicije. Velik dio posvećen je političkim i društvenim problemima u svijetu i Europi u praskozorje 20. stoljeća, posebice problematici kolonijalnog širenja i iskorištavanja dobara u kolonijama. Autor također u poglavlju „Svjetski rat“ progovara o događajima u I. svjetskom

¹¹⁵ Istočno pitanje - kompleks problema i događaja u međunarodnim odnosima u Europi od kraja 19. do početka 20. st. izazvanih borbom velikih sila za prevlast u onim zemljama jugoistočne Europe i Bliskog istoka koje su se nalazile pod osmanskom vlašću

¹¹⁶ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 91.

¹¹⁷ Isto, str. 111.

¹¹⁸ Riječka rezolucija - politički dokument potpisan u Rijeci nakon sastanka hrvatskih i srpskih zastupnika iz sabora u Dalmaciji i Istri te iz banske Hrvatske. Proizašla je na poticaj hrvatskih i srpskih političara iz banske Hrvatske i Dalmacije radi ujedinjenja i poboljšanja položaja hrvatskih zemalja u Monarhiji te suprotstavljanja germanizaciji

ratu, gdje se velika pažnja posvećuje solunskom, istočnom i balkanskom bojištu, a zapadno bojište se uopće i ne spominje. Naposljetku, u poglavlju pod naslovom „Stanje poslije svjetskog rata“ autor progovara i o suvremenim događajima u svijetu, posebice u Europi, velika pažnja se posvećuje odrednicama mira u Versaillesu¹¹⁹ o kojima autor iznosi mišljenje koje iznosi vladajuća struktura Nezavisne Države Hrvatske, odnosno njezine saveznice, Italija, a posebice, Njemačka. Autor tako, govoreći o miru u Versaillesu, kaže kako je „Versailleski mir stvorio gore stanje, nego što je bilo prije rata (...) Osim neobično velike ratne odštete, koju bi morali plaćati neizvjesni broj godina, Nijemce je vrijeđalo i to, što je njihova država bila presječena u dva dijela.“¹²⁰ Osim ove kritike, autor iznosi i nepravednu podjelu kolonija kao što ističe i opravdanje aneksije Austrije, ili takozvani Anschluss, tvrdeći kako „Njemačka država Austrija nije mogla živjeti bez tuđe pomoći, a ipak joj nije bilo dopušteno, da se ujedini s Njemačkom.“ Naposljetku, ističe se kritika društvenog sustava koji je nastao nakon svršetka I. svjetskog rata, odnosno kritizira kapitalizam govoreći kako se „Kapitalizam razvio u „pobjedničkim“ državama kao nikada bacajući u najveću bijedu široke mase naroda, osobito radnike i seljake. Kapital, t. j. novac, skupio se gotovo sav u rukama Židova.“¹²¹ Ovom izjavom, autor izriče stajalište trenutno vladajućeg političkog sustava u NDH, kao i društveno – politička stajališta saveznica NDH, Njemačke i Italije, tvrdeći kako su Židovi, koji su imali sav novac u svojim rukama, krivi za siromaštvo i bijedu koja je potresala ostale društvene slojeve, odnosno krivi ih za probleme koji su proizašli iz Velike gospodarske krize.¹²² Naposljetku, u završetku istog poglavlja autor opisuje uspon Bennita Mussolinija na vlast u Italiji te razvitak Njemačke pod Adolfom Hitlerom za koju kaže kako se „podigla, da je postala jača, nego što je bila prije svjetskog rata“, a u nekoliko rečenica opisuje i „veliki rat“ koji je „proizveo već dosada u svijetu tako velike promjene kao nijedan rat u povijesti“, posebice ističući kako je povod ratu bio „sukob Njemačke i Poljske zbog Danziga“ te navodeći uspjehe Njemačke u ratovanju, kao što je pobjeda nad Norveškom, Nizozemskom i Francuskom. U samoj završnici udžbenika, autor progovara i o stanju u Hrvatskoj nakon I. svjetskog rata, kritizirajući Kraljevinu Jugoslaviju, tvrdeći kako je to „u istinu bila Velika Srbija“, država u kojoj se provodila velikosrpska politika te kako je Hrvatska bila iskorištavana. Autor kaže kako se „u Beogradu odlučivalo o svim poslovima.

¹¹⁹ Mir u Versaillesu - Mirovni ugovor što su ga sklopile i potpisale 28. lipnja 1919. u Versaillesu Njemačka s jedne strane i sile Antante (Rusija, Francuska i V. Britanija) s druge, nakon poraza Centralnih sila (Njemačka, Austro – Ugarska, Bugarska, Osmansko Carstvo) u I. svjetskom ratu

¹²⁰ Ž. Jakić, *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, str. 117. – 118.

¹²¹ Isto, str. 118.

¹²² Velika gospodarska kriza - najveći poremećaj u svjetskom gospodarstvu potkraj 1920-ih i početkom 1930-ih, koji je započeo slomom u burzi na Wall Streetu u New Yorku, posljedice kojega su se osjećale sve do II. svjetskog rata. Slom na njujorškoj burzi doveo je do potpunoga sloma gospodarstva SAD-a, a zatim i europskih zemalja.

Radilo se onako, kako su htjeli Srbi, jer je u njihovim rukama bila sva vlast. Sve je bilo njihovo: kralj i dinastija, generali i časnici, činovnici, koji su zauzeli sva bolja mjesta, pa i u Hrvatskoj, napokon je i pravoslavna crkva vrlo mnogo utjecala na državnu politiku. Njihova je vjera uživala veća prava nego rimokatolička i islamska¹²³ Također, u velikome se ističe borba i zalaganje Stjepana Radića i njegova nasljednika Vladka Mačeka te su oni prikazani u vrlo pozitivnom svjetlu. Naposljetku, autor govori o suvremenim prilikama, odnosno o osnivanju Nezavisne Države Hrvatske i usponu ustaša na vlast te u posljednjem odlomku govori kako je „Poglavnik osigurao međunarodno priznanje Hrvatske“ te da je „Hrvatska dobila najveći opseg, otkada postoji hrvatsko državno pravo“.¹²⁴ Na samom kraju udžbenika, prije dijela pod nazivom „Čitanka“ autor je dodao zaseban naslov, poput naslova poglavlja, ali bez numeriranja, a u naslovu stoji „Stvaraoci novoga svjetskog poredka“ te se ispod ovoga naslova nalaze dvije fotografije, prva je fotografija Benitta Mussolinija, a druga Adolfa Hitlera, te su ispod fotografija istaknuta i njihova imena i titule, *duce*, odnosno *führer*, vidljivo u Prilogu broj 4.

Prilog br. 4. Prikaz poglavlja „Stvaraoci novoga svjetskog poredka“¹²⁵

U „Čitanci“ koja je ponovno postavljena na samom kraju udžbenika, nalazi se sedam tekstova, različitih autora. Najzastupljeniji autor ponovno je Vjekoslav Klaić te su predstavljena dva teksta, „Poraz na Mohačkom polju“ te „Obrana Sigeta“ iz njegove knjige „Povijest Hrvata“.

¹²³ Ž. Jakić, Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio, str. 119. – 120.

¹²⁴ Isto, str. 123.

¹²⁵ Isto, str. 125.

Također, prikazan je i tekst „Svršetak Zrinskog i Frankopana“ prema knjizi „Povijest Hrvata“ autora Tadije Smičiklase. O društveno – političkim prilikama u novom vijeku progovora se u tekstu „Zašto su se pobunili kmetovi“ autora dr. Rudolfa Horvata objavljenog u časopisu *Obzor*. Također, autor je priložio i izvorni povijesni dokument o izboru habsburškog cara Ferdinanda kao hrvatskog vladara kojeg je s njemačkog jezika preveo prof. Gjuro Szabo. Također, u ovoj čitanci uvršten je i jedan slikovni prilog, i to uz tekst „Obrana Sigeta“ koji prikazuje izgled grada Sigeta prema nacrtu iz 16. stoljeća.

4.2.2. Živko Jakić, *Poviest staroga vieka*

Udžbenik *Poviest staroga vieka* najprije je izdan 1941. godine pod nazivom *Povijest starog vijeka i početak srednjeg* te je ponovno izdan 1943. godine pod spomenutim naslovom. U udžbenik su uvedene manje promjene u pogledu sadržaja i strukture dok je najveća promjena bilo uvođenje korijenskog pravopisa u udžbenik iz 1943. godine što se može vidjeti već i u samom naslovu. Udžbenik je namijenjen učenicima V. razreda srednjih škola. Napisan je na 238 stranica te je strukturno podijeljen u tri dijela koja se bave „Iztočnim narodima“, odnosno povijesti naroda koji su se razvili na Bliskom i Dalekom istoku kao i egipatskom civilizacijom koja se razvila u dolini rijeke Nila. U druga dva dijela autor opisuje povijest grčke i rimske civilizacije. Na samom početku udžbenika nalazi se uvodni dio koji u kratkim crtama opisuje pojavu čovjeka i najraniju ljudsku prošlost, odnosno prapovijest. Nakon drugog i trećeg dijela nalaze se primjeri iz grčke, odnosno, rimske književnosti i historiografije.

Sadržajno udžbenik započinje uvodnim dijelom koji je podijeljen u tri poglavlja. U prvom poglavlju pod nazivom „Uvod u svjetsku poviest“ autor govori o pojavi čovjeka i razvoja kulture te povijesti kao znanosti, odnosno povijesnim izvorima i podjeli povijesti. U sljedeća dva poglavlja, autor pojašnjava pojam prapovijesti i njezinu podjelu, također se u ovom dijelu govori i o prapovijesti na teritoriju NDH, u podnaslovu pod nazivom „Kameno doba u nas“, u kojem se spominje krapinski pračovjek i neolitska kultura u Butmiru kod Sarajeva. Ovo je jedan od rijetkih spomena zemljopisnog područja NDH u ovom udžbeniku, još jedini put kad se spominju „naši“ prostori jest u poglavlju „Rimljani u hrvatskim zemljama“. U posljednjem poglavlju uvoda autor progovara o društvima i državnim uređenjima u starom vijeku, odnosno općenitoj tendenciji čovječanstva da djeluje kao zajednica. U odlomku pod nazivom „Skupovi naroda“ autor pojašnjava podjelu naroda prema jezicima, odnosno koristi se biblijskom podjelom naroda na plemena pod nazivom Semovce, Hamovce i Jafetovce, ipak on napominje kako ova podjela nije podjela na rase. U daljnjem tijeku rasprave o ovom pitanju može se uočiti autorovo isticanje

ideološkog stava službene vlade NDH u tvrdnji kako „Čistih rasa danas više nema, jer su se kojekako pomiešale. Narod, koji govori jednim jezikom, može dakle biti sastavljen iz više raznih elemenata. Ipak se može govoriti o narodima, da su jače ili slabije miešani. Od europskih naroda rasno su najčistiji Danci, Norvežani, Šveđani i Niemci. Današnje države nastoje, da se njihov rasni sastav sačuva od miešanja s elementima manje vrijednosti.“¹²⁶

Prvi dio udžbenika pod nazivom „Iztočni narodi“ podijeljen je na šest poglavlja, u kojima se govori o narodima koji su svoju kulturu i civilizaciju izgradili u Egiptu i Mezopotamiji, Siriji, Iranu i Indiji. Govoreći o Iranu, autor progovara o tri skupine naroda: indoeuropskim narodima, Medijancima i Perzijancima, a u Siriju smješta Izraelce i Feničane. Govoreći o Izraelcima, autor spominje dakako i Židove što je vrlo rijetko za ovoga autora, jer se u njegovim udžbenicima Židovi vrlo rijetko spominju, svega u nekoliko navrata u kratkim rečenicima, primjerice u udžbeniku *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću, 2. Dio* što je već prethodno spomenuto. U poglavlju pod nazivom „Izraelci“ autor progovara o semitskim plemenima koja su živjela u Kanaanu uz tok rijeke Jordan. Govoreći o razvoju njihove kulture, uglavnom se koristi Biblijom kao izvorom i oslovljava narode kao „izraelska plemena“, tek u završnici poglavlja spominje Židove kao pripadnike plemena Juda koji su bili u zavadi s Izraelcima nakon smrti kralja Salomona, također spominje i židovske proroke koji navješćuju Mesiju. Ovo vrlo kratko spominjanje naziva „Židov“ i općenito rijetko spominjanje Židova u udžbenicima sugerira kako je autor nastojao izbjeći spominjanje ove tematike i ignorirati ovu problematiku gotovo u potpunosti.

Drugi dio udžbenika koji se bavi grčkom kulturom i civilizacijom podijeljen je u četiri cjeline. Prva cjelina pod nazivom „Helensko doba“ podijeljena je u šest poglavlja te se u njoj govori o kretskoj i mikenskoj kulturi, dolasku grčkih plemena na obale i otoke Egejskog mora, također sadržajno se obrađuju vjerovanja, obredi, kultura i društveni život Grka kao i život u grčkom polisima Sparti dok je sljedeća cjelina „Atičko doba“, podijeljena u pet poglavlja, posvećena grčkom gradu – državi Ateni, demokratskom ustroju koji se ondje razvio, kulturi u Ateni, ali i Perzijskim ratovima te Peloponeškom ratu. U nastavku, odnosno u posljednje dvije cjeline, „Doba propadanja“ i „Helenističko doba“ sadržajno se obrađuje vladavina Filipa II. i Aleksandra Velikog te naposljetku razvoj helenizma. Velika pažnja posvećena je društvenim i kulturnim prilikama, kao i svakodnevnom životu. U samom zaglavlju dan je „Pregled događaja“, odnosno kronološki popis „važnih“ događaja iz povijesti antičke grčke. Na kraju ovih cjelina nalazi se poseban dio pod nazivom „Primjeri iz grčke knjižvenosti“ u koji je uključeno šest

¹²⁶ Živko Jakić, *Povijest staroga vijeka*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1943., str. 12. – 13.

tekstova poznatih grčkih epova, historiografskih zapisa te filozofskih razmišljanja poput Homerove „Ilijade“ i „Odiseje“ te Tukidiova teksta pod nazivom „Kuga u Ateni“.¹²⁷

Posljednji dio udžbenika posvećen je antičkoj rimskoj kulturi, društvenom i državnom uređenju te ratovima ove civilizacije. Ovaj dio podijeljen je u četiri cjeline. Prva cjelina koja se bavi stanovništvom antičke Italije, kulturom, vjerovanjima te razvojem i osvajanjem Apeninskog poluotoka nazvana je „Osnivanje italske države“. Također, ovo poglavlje obrađuje sukobe rimske civilizacije s Kartagom i takozvanim Punskim ratovima koji se tematski nastavljaju i u sljedećoj cjelini. Ova, kao i treća cjelina, posvećene su razvoju i propadanju rimske republike, građanskim ratovima te društveno – političkim prilikama u Rimskoj Republici. Posljednja cjelina podijeljena je na dva dijela i bavi se Rimskim Carstvom u dva politička načina upravljanja, naprije principatom, a zatim „absolutizmom“ kojeg uvodi Dioklecijan. U ovoj posljednjoj cjelini spominje se i rimska vladavina na teritoriju NDH, kao i utjecaj koji su Grci izvršili na ovo područje. Nadalje, na samom kraju cjeline autor progovara i o plemenima Germana i Huna te padu Zapadnog Rimskog Carstva. Slično i završetku prethodnog dijela i ovdje se donose primjeri iz rimske historiografije, odnosno „povjestničarstva“, odnosno šest tekstova Livija, Cezara, Tacita i dr.¹²⁸

U odnosu na udžbenik iz 1941. godine u ovom udžbeniku su vidljive manje sadržajne promjene, najveće su promjene izvršene u pogledu pravopisa. Udžbenik iz 1941. godine ima 235 stranica sadržaja, odnosno tri stranice manje od udžbenika iz 1943. godine te su izvršene manje strukturne promjene u pogledu rasporeda nastavih jedinica. Primjerice, u samom završetku udžbenika, u cjelini koja se bavi Rimskim Carstvom, udžbenik nema nastavnu jedinicu „Nazadovanje rimske države i kulture“ nego ova cjelina ima jedinicu pod nazivom „Dioba Rimskog Carstva“. Nadalje, ovaj udžbenik ima posebnu, četvrtu cjelinu pod nazivom „Srednji vijek“ koja sadrži pet poglavlja koja se bave plemenima Huna, Germana, Slavena te osnivanjem islamske religije. Također, u ovoj cjelini se nalazi jedinica „Pad Zapadnog Rimskog Carstva“. Kako je već spomenuto, najveće promjene napravljene su u pogledu jezika, odnosno, udžbenik iz 1943. pisan je novim, korijenskim, pravopisom što je vidljivo kako u nazivu udžbenika tako i kroz cjelokupan sadržaj, primjerice u poglavlju „Rimska vjera“, govoreći o vjerovanjima Rimljana, u udžbeniku iz 1941. Godine stoji: „Rimljani su i u vjeri hladne računđžije: njihova je religija bila samo kao neki ugovor s bogovima. Tek točnim ispunjavanjem svojih obaveza (...)“

¹²⁷ Ž. Jakić, *Poviest staroga vieka*, str. 95 – 120.

¹²⁸ Isto, str. 125 – 236.

smio je čovjek računati da će i bog prema njemu izvršavati svoje obveze.“¹²⁹, dok je u udžbeniku iz 1943. godine riječ „račundžije“ zamijenjena riječi „računari“¹³⁰ koja je „više u duhu hrvatskog jezika“. Iste promjene uvedene su i za, primjerice, riječi „dijeliti“ koja postaje „dieliti“ ili „svijet“ koja je u korijenskom pravopisu „sviet“ i sl. Također, zanimljiva je i promjena cijene udžbenika, na zaglavljju udžbenika iz 1941. godine stoji da je cijena 50 kuna, dok je za udžbenik iz 1943. godine istaknuta cijena 100 kuna, što ukazuje na teži ekonomski položaj države i sve veću inflaciju. Većih promjena u novim izdanjima nema i slično je i s ostalim udžbenicima ovoga autora pa su ova dva udžbenika izabrana kao reprezentativni primjerak.

4.2.3 Živko Jakić, *Povijest srednjega vijeka*

Udžbenik *Povijest srednjega vijeka* autora Živke Jakića napisan je na 272 stranice pri čemu je sadržaj uklopljen u pedeset i osam poglavlja. Udžbenik je vrlo detaljno pisan, s mnogo informacija i opisa, opisujući razdoblje srednjega vijeka u Europi i Hrvatskoj vrlo detaljno i precizno te je vidljivo da je namijenjen starijoj dobnoj skupini učenika, odnosno učenicima VI. razreda srednjih škola. U ovom udžbeniku nakon naslovne stranice istaknuta je i literatura koju je autor koristio prilikom pisanja udžbenika. Za razliku od dva dijela udžbenika *Povijesti hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću*, udžbenik *Povijest srednjega vijeka* podijeljen je posebno i u tri dijela, koja odgovaraju povijesti ranoga, razvijenog i kasnog srednjeg vijeka.

Prvi dio, pod nazivom „Stvaranje sredovječnih država i uredaba“ sadrži petnaest poglavlja na osamdeset stranica. U prvom poglavlju „Počeci srednjega vijeka“ autor pojašnjava pojam srednjega vijeka te njegovo trajanje, promjene koje su nastale na području Europe posebice padom Zapadnog Rimskog Carstva. Također, ovaj prvi dio podijeljen je na tri velike cjeline od kojih je prva naslovljena: „Prevlast Njemačkog carstva na Zapadu“ u kojoj se govori o državi Franaka te rastu njemačke države i krunjenju Otona I. za cara. Također, opisuje se i nastanak francuske i engleske države, kao i odnosu Bizanta sa zapadnoeuropskim državama. Ipak, najveća pažnja posvećena je položaju pape, njegovom odnosu s vladarima i borbi protiv investiture. Druga cjelina odnosi se na „Slavenske narode na Zapadu i Istoku“ i sadrži svega dva poglavlja u kojima se govori o baltičkim Slavenima i Moravljanima te o Česima, Poljacima i „istočnim Slavenima“, odnosno Slavenima u Moravskoj i Mađarskoj. Posljednja cjelina nosi naslov „Slavenski narodi na Jugu“ i ovdje se opisuje dolazak i društveno – političke prilike Srba,

¹²⁹ Živko Jakić, *Povijest staroga vijeka i početak srednjeg*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941., str.122.

¹³⁰ Ž. Jakić, *Povijest staroga vijeka*, str. 128.

Bugara i Hrvata. Prilikom opisa dolaska Hrvata autor ističe jednako stajalište kao u udžbeniku *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću*, odnosno on kaže kako ih neki povjesničari „dovode u vezu s germanskim Gotima, a drugi ih smatraju iransko – kavkaskim plemenom. Za seobe naroda došli su na gornju Vislu, među slavenski svijet, gdje su jedan dio Slavena pokorili i nametnuli im svoje ime, ali su se sami poslavenili.“¹³¹ Odnosno, autor ističe kako je originalno hrvatsko porijeklo nerazjašnjeno među povjesničarima, ali kako su se oni definitivno „poslavenili“ te ih i sam smatra Slavenima, smještajući ih u skupinu južnih Slavena. Također, ovo je jedini udžbenik u kojem je srpska (srednjovjekovna) povijest detaljno opisana i prikazana.¹³²

Drugi dio udžbenika prikazuje razvijeni srednji vijek, autor ga je nazvao „Kulminacija srednjeg vijeka“ i podijelio u sedam cjelina na sto četiri stranice. U prvoj cjelini autor prikazuje događanja u križarskim ratovima, a vrlo detaljno ističe i posljedice ratova, ističući brojnost žrtava, neuspjeha ratova, ali i velike ekonomske posljedice, kao razvoj trgovine, dovoz novih izuma u Europu kao i društvene posljedice opadanja važnosti plemića i jačanja kraljeve moći. Nadalje, autor u dvije cjeline progovara o kulturi, umjetnosti i društvenom životu u srednjem vijeku, ističući principe feudalnog društvenog sustava te opisujući položaj pripadnika pojedinog društvenog sloja u zasebnim poglavljima. U središnjim cjelinama on opisuje društveno – političke situacije u središnjoj i zapadnoj Europi, kao i borbe između careva i pape za prevlast. Naposljetku, u posljednja dva poglavlja opisuje se politička i društvena situacija u Hrvatskoj i Bosni pod Arpadovićima te događaji u Srbiji, Bugarskoj te istočnoj Europi.¹³³

Treći dio udžbenika posvećen je kasnom srednjem vijeku, odnosno „Srednjem vijeku na izmaku“ i opisan je na posljednjih osamdeset i osam stranica udžbenika te je podijeljen u šest cjelina. Prve cjeline posvećene su događanjima u Hrvatskoj, Bosni i Srbiji, odnosno vladavini Tvrtka u Bosni i dolasku Anžuvina na hrvatsko prijestolje, a naposljetku se opisuje i stvaranje Osmanskoga carstva te tursko osvajanje Srbije, Bugarske, Bosne, a zatim i Hrvatske. U središnjem dijelu opisuje se društveno – politička situacija u državama istočne i zapadne Europe, poput Rudije, Poljske, Češke, a zatim i Francuske i Engleske. Na samom završetku udžbenika donose se dva poglavlja o otkriću novih zemalja, poput Amerike te sukobu oko kolonija. Završna cjelina odnosi se na renesansnu i humanističku umjetnost, književnost, kao i novi način razmišljanja o preporodu antičke umjetnosti i stavljanja čovjeka u centar djelovanja i

¹³¹ Živko Jakić, *Povijest srednjeg vijeka*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941., str. 57.

¹³² Isto, str. 7 – 87.

¹³³ Isto, str. 88 – 190.

stvaranja.¹³⁴ Na kraju svakog od ovih dijelova donosi se kronološki pregled najvažnijih događaja.

4.2.3. Miho Barada, Jaroslav Šidak, Lovre Katić, *Hrvatska povijest: za 8. razred srednjih škola*

Hrvatska povijest autora Mihe Barade, Lovre Katića i Jaroslava Šidaka namijenjena je učenicima osmih razreda srednjih škola, kako i sama u naslovu govori. Prije samog sadržaja djela, autori su učenicima svoju poruku prenijeli u „Predgovoru“. Oni ondje ističu svrhu i namjeru povijesti, poput učenja iz prošlosti za budućnost: „Proučavajući prošlost i njezine pogriješke znat ćete, kada dođe doba, upraviti svoje korake pravim putem.“¹³⁵ No, u „Predgovoru“ se ističe i snažna nacionalistička poruka u duhu propagiranog režima vlade NDH, o ljubavi prema domovini i ostavštini „pradjedova“ pa autori ističu kako „Domovinska ljubav ne može biti u čovjeka, koji ne pozna prošlosti svoga naroda. Nomad, ciganin, nema domovine, jer nema ni predaje dalje od drugoga koljena“¹³⁶, a „Predgovor“ se završava riječima: „Za dom spremni!“

Na stranici koja slijedi naslovnu autori ističu dijelove povijesnog vremena koje su obradili u udžbeniku pa je tako Miho Barada obradio hrvatsku povijest do 1102. godine, a Lovro Katić od 1102. do 1527. godine i on je autor „Predgovora“. Jaroslav Šidak obuhvatio je sadržaje koji se tiču Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku.

Udžbenik sadržajno obrađuje povijest hrvatskih zemalja i Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku, odnosno u razdoblju koje je prethodilo doseljenu Hrvata u novu postojbinu i samo doseljenje do godine 1527., odnosno do ulaska Hrvatske u Habsburšku Monarhiju. Udžbenik je strukturno podijeljen u četiri dijela (bez predgovora): prvi dio čine uvodna poglavlja koja opisuju geografski smještaj hrvatskih zemalja i takozvane „Stare narode na tlu Hrvatske“, a uvod slijede tri veće cjeline nazvane prvo, drugo i treće doba. Prvo doba obuhvaća period do svršetka 8. stoljeća, drugo doba se bavi hrvatskom kneževinom i hrvatskim kraljevstvom i obuhvaća period do početka 12. stoljeća te naposljetku treće doba obuhvaća razdoblje do 1527. godine.

U uvodnom dijelu ističe se granica hrvatskih zemalja u prvoj polovini 7. stoljeća koja se širila do rijeke Bojane na jugu, na istoku do Drine i Dunava, na sjeveru do Drave i Mure, a na

¹³⁴ Živko Jakić, *Povijest srednjeg vijeka*, str. 191.- 279.

¹³⁵ Miho Barada, Jaroslav Šidak, Lovre Katić, *Hrvatska povijest : za 8. razred srednjih škola*, Nakladni zavod Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941., str. 3

¹³⁶ Isto, str. 4

zapadu do Raše i Jadranskog mora. Također, u ovom dijelu se ističe geografska podjela hrvatskog teritorija na posavski, planinski i primorski, ovom podjelom autori su željeli naglasiti važnost geografskog smještaja u razvoju pojedinih narodnih skupina kao i nepovoljnih povijesnih događanja do kojih određeni geografski teren može donijeti. Nadalje, autori dijele hrvatsku povijest na sedam razdoblja ovisno o događajima koje oni smatraju važnima za hrvatsku povijest i koji su predstavljali svojevremenu „prekretnicu“. Prva tri doba se i obrađuju u udžbeniku, odnosno razdoblje od doseljenja Hrvata do 1527. godine. Slijedi ih razdoblje koje završava vladavinom Marije Terezije i Josipa II., odnosno godine 1790., a sljedeće razdoblje završava godinom 1868., kada je sklopljena Hrvatsko – ugarska nagodba. U razdoblju do 1918. godine autori su istaknuli rad Ante Starčevića, a posljednje razdoblje ističe se kao „ostvarenje vjekovnog sna Hrvata“, odnosno stvaranja Nezavisne Države Hrvatske.¹³⁷

Takozvano prvo doba, odnosno razdoblje do kraja 8. stoljeća u udžbeniku je obrađeno na osam stranica i podijeljeno u šest poglavlja. U prvom poglavlju obrađuje se društveno – političko ustrojstvo slavenskih plemena te društveni život Slavena i Anta.¹³⁸ Anti se vrlo rijetko spominju kako u suvremenim udžbenicima povijesti, tako i u onodobnim udžbenicima, no autor Barada njih detaljno obrađuje. Na samom početku autor ističe kako su Slaveni „arijske rase“ te da su srodni Antima, odnosno da s njima „imahu zajednički jezik, vjerovanja, običaje, uredbe i drugo“. Opisan je i fizički izgled pri čemu se ističe „plava kosa“ što je bila karakteristika koji su cijenili njemački rasni teoretičari prilikom opisa pripadnika arijske rase. Ipak, za razliku od autora Živka Jakića, Miho Barada Hrvate ne smatra Slavenima, već ih on smatra Antima: „Godine 602. se posljednji put spominje skupno ime Anta. Od tada se javljaju imena pojedinih njihovih plemena, koja postaju posebni narodi, kao Poljaci, Česi, Hrvati, Srbi i t. d.“¹³⁹ U ovom poglavlju ističu se i teorije o doseljenju Hrvata, iranska i gotska. Prilikom opisa gotske teorije autor ističe kako su „ovo samo mišljenja, koja trebaju povijesnih potvrda“. Time se može zaključiti kako autor zapravo nije uvjeren u ispravnost i povijesnu točnost ove teorije. Prilikom opisa dolaska Hrvata u današnju postojbinu, autor opisuje priču koju je iznio Konstantin Porfirogenet o petorici braće i dvije sestre. Ova cjelina obrađuje još i teorije o pokrštenju Hrvata, te opisujući franačko – akvilejsku i dalmatinsku teoriju, autor potonju smatra vjerojatnijom i povijesnom ispravnom, ističe kako se pokrštavanje zbivalo polako i postepeno, od sredine 7. do početka 9. stoljeća.¹⁴⁰ Na

¹³⁷ M. Barada, J. Šidak, L. Katić, *Hrvatska povijest : za 8. razred srednjih škola*, str. 6. – 7.

¹³⁸ Anti - plemenski savez koji se prvi put spominje u djelu istočnogotskog povjesnika Jordanesa u svezi s provalom Huna u Europu, kada su Ante porazili Ostrogoti. Početkom VI. stoljeća Anti i Slaveni prodiru na bizantski teritorij. Oko 560. Avari razbijaju plemenski savez Anta, koji se potom povezuju s Bizantom. Većina Anta stapa se sa Slavenima.

¹³⁹ M. Barada, J. Šidak, L. Katić, *Hrvatska povijest : za 8. razred srednjih škola*, str. 9.

¹⁴⁰ Isto, str. 12. – 18.

kraju svake cjeline nalazi se takozvani „osvrt“. U „Osvrtu na prvo doba“, autor ističe zemljopisnu razjedinjenost hrvatskog teritorija i izvor o pokrštanju Hrvata, Višeslavovu krstionicu.¹⁴¹

Drugo i treće doba su detaljnije obrađeni i opisani, u drugoj cjelini autor se bavi razdobljem do početka 12. stoljeća, odnosno do sklapanja Pacte Convente 1102. godine, ovo razdoblje opisano je na pedeset i sedam stranica teksta i podijeljeno je u jedanaest poglavlja.¹⁴² Treće doba je kronološki najduže i naopširnije je obrađeno, u čak trideset i devet poglavlja na 113 stranica sadržaja.¹⁴³ Događanja i povijesne ličnosti su vrlo detaljno i povijesno točno opisani, autori mnogo pažnje posvećuju povijesnim događajima te ističu mnogo detalja, te se može pravovaljano zaključiti kako su očekivanja o znanju povijesti učenika osmih razreda srednjih škola bila zaista velika i kako su učenici morali zadovoljiti vrlo visoka očekivanja u području uočavanja uzročno – posljedičnih veza i interpretaciji povijesnih događaja. Spominje se mnogo povijesnih ličnosti, njihova djelovanja i postignuća. Usprkos preglednosti udžbenika i jednostavnosti stila pisanja autora, udžbenik je poprilično zasićen informacijama i nedostaje mu priloga. U cjelokupnom udžbeniku, koji ima 191 stranicu sadržaja, ima samo dvadeset i pet slikovnih priloga. Ne postoji niti jedan povijesni zemljovid i samo je jedan kronološki popis vladara i to vladara iz obitelji Kotromanića. Obilnost sadržaja i pregršt opisa čine udžbenik zaista bogatim, autori veliku pažnju posvećuju i opisu društvenih, kulturnih i gospodarskih prilika u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, no nedostatak metodičkih sredstava čini udžbenik prezasićenim.

Osvrti na drugo i treće doba su za razliku od prvog osvrta, ostvareni poput sažetka danih cjelina u kojima autori na stranici do dvije stranice teksta progovaraju o događajima u danom periodu¹⁴⁴, te su vjerojatno zamišljeni kao pomoć učenicima pri učenju danog nastavnog sadržaja.

4.3. Rasprava

Udžbenici povijesti nastali i korišteni za vrijeme vladavine Nezavisne Države Hrvatske predstavljaju prije svega zanimljiv predmet istraživanja ukoliko se poznaje ideologija i političko – društvena usmjerenja vladajućeg režima koji je dotične udžbenike odobrio za korištenje u nastavi. Unatoč tome, ovi udžbenici nisu u mnogome istraživani. Nekoliko je radova i jedinica

¹⁴¹ M. Barada, J. Šidak, L. Katić, *Hrvatska povijest : za 8. razred srednjih škola*, str. 19.

¹⁴² Isto, str. 21. – 76.

¹⁴³ Isto, str. 78. – 190.

¹⁴⁴ Isto, str. 76. – 78., 190. – 192.

literature u kojima se ovi udžbenici spominju, a veoma mali broj povjesničara detaljno obrađuje njihovu tematiku, sadržaje, a posebice stil i strukturu pisanja. Udžbenici su najčešće korišteni u komparativnim radovima gdje se uspoređuju prema određenoj tematici s udžbenicima iz prethodnih ili kasnijih razdoblja, primjerice u knjizi Stefana Petrunžara, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine*. On u uvodnom dijelu knjige ističe kako obrađuje udžbenike za „posljednja dva razreda obvezne škole“,¹⁴⁵ ipak kroz udžbenik on se koristi uglavnom udžbenicima Stjepana Srkulja, a udžbenike Živke Jakića spominje u svega nekoliko navrata. Srkuljevi udžbenici su oštro kritizirani kako od strane ovog autora tako i od strane autora Tihomira Cipeka, koji se njima bavi u svom radu *Ustaška politika svijesti*. Smatraju kako je ustaška politika izvršila snažan utjecaj na ove udžbenike te je ustaška ideologija protkana kroz sadržaje i interpretaciju povijesnih događanja i ličnosti. Ustaški pokret nastoji prikazati povijesnu kontinuiranost, odnosno konstantnu težnju hrvatskog naroda za samostalnom državom, koja svoj vrhunac dostiže u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U toj interpretaciji polazi se od 1102. godine. Naime te je godine Hrvatska – prema tom tumačenju – izgubila svoju državnost, pa se otada cjelokupna hrvatska povijest svodi na borbu za samostalnu državu. Kao istaknuti borci za narodno oslobođenje navode se Zrinski i Frankopan, Eugen Kvaternik, Ante Starčević i Stjepan Radić, s vrhuncem u osobi Ante Pavelića i u ustaškom pokretu.¹⁴⁶ Ove ličnosti su posebno istaknute u udžbenicima, dok su neke druge zanemarene, poput Ljudevita Gaja i ilirskog preporoda, vjerojatno zbog zanemarivanja „hrvatskog“ imena i isticanja „ilirskog“ imena na kojem je Gaj inzistirao, stoga je prisutna diskreditacija ovakvih antijunaka. Junaci su pak morali biti prikazani kao borci za narod, istinski rodoljubi pa je na taj način portretiran i, primjerice, biskup J. J. Strossmayer.¹⁴⁷ Ističe se i snažna ksenofobija i antisemitska propaganda koju Srkulj ističe u svojim udžbenicima, kao i snažno katoličko obilježje, Bog se spominje u kontekstu zaštitnika Hrvata.¹⁴⁸ Istaknuto je kako su udžbenici služili kao propagandno sredstvo ustaške ideologije, kako je u njima portretiran kult vođe, Ante Pavelića, i kako se isticalo na „voljenju svoga naroda“ što je poticalo na mržnju svega drugačijeg, a posebice protivnika režima i skupina koje je vladajuća garnitura smatrala nepodobnima, poput Srba i Židova.¹⁴⁹

Udžbenicima kojima su autori Živko Jakić, Miho Barada, Jaroslav Šidak i Lovre Katić bavilo se nekoliko autora govoreći o određenim povijesnim sadržajima. Jakićev udžbenik spominje se u radu Zdravke Jelaske Marijan koja se bavi interpretacijom događaja vezanih uz

¹⁴⁵ S. Petrunžaro, *Pisati povijesti iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine*, str. 15.

¹⁴⁶ Tihomir Cipek, „Ustaška politika svijesti“, U: *Kultura sjećanja 1941.*, Disput, Zagreb 2008., str. 134.

¹⁴⁷ S. Petrunžaro, *Pisati povijesti iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine*, str. 73.

¹⁴⁸ Isto, str. 72. - 73.

¹⁴⁹ T. Cipek, „Ustaška politika svijesti“, str. 138. - 139.

smrt kralja Dmitra Zvonimira i potpisivanje *Pacte Convente* u različitim udžbenicima od kraja I. svjetskog rata do početka 21. stoljeća. Također se spominje i udžbenik M. Barade, J. Šidaka i L. Katića. Uspoređivani su Jakićevi udžbenici iz različitih razdoblja i autorica ističe kako je Jakić izvrsno poznao suvremenu historiografiju i brzo usvajao nova mišljenja.¹⁵⁰ Nadalje, ovakvo mišljenje dijeli i Jareb koji u svom članku obrađuje pitanje gotske teorije u ustaškoj ideologiji i njezino prezentiranje u udžbenicima povijesti. Jareb smatra kako je Jakić spominjanjem ove teorije želio „učiniti ustupak tadašnjem javnom promicanju neslavenskih teorija“¹⁵¹, no vidljivo je da Jakić ovu teoriju nije smatrao točnom jer je i sam smjestio Hrvate u južnoslavenske narode. Također, slično mišljenje autor ima i za Baradu, Šidaka i Katića, za koje kaže kako je očito da ovoj teoriji nisu pridavali previše pažnje. Slično mišljenje zastupa i Birin koji se bavi kako biografijom Mihe Barade, tako i ovim njegovim udžbenikom. On smatra kako udžbenik krasi visoka znanstvena razina, u koju su autori unijeli kako osobna tako i suvremena historiografska istraživanja.¹⁵² Birin dalje tvrdi kako „svoj trojici autora pritom na osobitu čast služi činjenica da udžbenik, iako je nastao u teškome vremenu opterećenome svjetskim sukobom dviju totalitarnih ideologija, nije podlegao njihovoj utjecaju te je u duše onih kojima je bio namijenjen uistinu mogao, kako to stoji u predgovoru udžbenika, uliti samo “ljubav, ponos i mudrost.”¹⁵³

Očita je, dakle, podijeljenost među autorima koji su se bavili istraživanjem udžbenika nastalih u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Dok Petrungaro i Cipek smatraju kako su udžbenici služili u svrhu promicanja političko – društvenih ideja i ideologije ustaške vlade, drugi autori smatraju kako su autori bili neovisni te su promicali vlastita historiografska mišljenja i pritom samo radili ustupke vlasti. Važno je isto tako istaknuti kako su Petrungaro i Cipek svoje istraživanje zasnivali ponajprije na Srkuljevim udžbenicima, a manje na udžbenicima drugih autora.

¹⁵⁰ Zdravka Jelaska Marijan, „Interpretacije događaja vezanih uz 1102. godinu u udžbenicima povijesti korištenim na području današnje Republike Hrvatske od kraja I. svjetskog rata do školske godine 2001./2002.“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 27. No. 51., Zagreb 2003., str. 185.

¹⁵¹ M. Jareb, „Jesu li Hrvati postali Goti? Odnos ustaša i vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema neslavenskim teorijama o podrijetlu Hrvata“, str. 880.

¹⁵² Ante Birin, „Miho Barada - suautor udžbenika za hrvatsku povijest“, *Povijesni prilozi*, br. 40., Zagreb 2011., str. 65.

¹⁵³ Isto, str. 69.

5. Zaključak

Nezavisna Država Hrvatska bila je država stvorena iz čežnje ustaške skupine za stvaranjem samostalne hrvatske države i ona je ostvarena u okvirima teškoga rata i pod „pravilima“ pisanim od strane jačih saveznika, Italije, i posebice, Njemačke. Prema tome, ideologija koju je NDH zastupala, kao i rasni zakoni koje je provodila odraz su utjecaja nacizma i fašizma, ali i ustaškog nastojanja za „čistom“ državom. Školstvo koje se razvilo u ovoj državi bilo je pod strogom kontrolom i načela koja su propagirana su vođena ovom državnom politikom.

Udžbenici povijesti odraz su vremena u kojem su nastali, kako u NDH, pa tako i u svim ostalim državama i povijesnim razdobljima. Nastavnici, nastavni sustavi, obrazovni i odgojni planovi i programi uvijek u svojoj osnovi potiču vladajuće prihvaćene društvene obrasce ponašanja i promiču ih kod učenika.

U suvremenoj literaturi podijeljeno je mišljenje o udžbenicima povijesti, određeni autori smatraju kako su oni propagirali načela ustaškog pokreta, poput svesrdnog isticanja Katoličke crkve, promoviranja rasne politike usmjerene protiv Židova, kao i načela da je hrvatski narod rasno čistiji i prema tome „bolji“ od ostalih. Također, ističe se kako su udžbenici nastojali prikazati kontinuitet hrvatske samostalne države od hrvatskih kraljeva u ranom srednjem vijeku do Nezavisne Države Hrvatske koja je predstavljala vrhunac hrvatske borbe za samostalnost. Također, ovi autori ističu kako su udžbenici bili pod snažnim utjecajem vladajućeg sustava i propagande te su promovirali nacizam i fašizam, a oštro kritizirali kapitalizam i demokratski sustav vladavine. Drugi, pak, autori smatraju kako su udžbenici nastojali točno prikazati povijesne događaje i ličnosti te da su autori udžbenika ustrajali u svojim historiografskim istraživanjima unatoč suvremenim povijesnim mišljenjima i prevladavajućim društvenim dogmama, primjerice, u pogledu gotske teorije o doseljenu Hrvata.

Iz prikazane sadržajno – strukturne analize udžbenika vidljivo je, ponajprije s pedagoške strane, kako je u udžbenicima autora Živke Jakića gradivo jasno i precizno strukturirano, prati povijesni kontinuitet i vrlo je jednostavno za snalaženje u sadržaju, posebice uz kratke opaske uz svako poglavlje, koje u obliku sintagmi donose najvažnije misli iz osnovnog teksta. Također, udžbenici ovoga autora obiluju slikovnim i kartografskim priložima i na taj način omogućavaju učenicima lakše učenje i snalaženje u sadržaju udžbenika. Udžbenici za treći i četvrti razred su jednostavno pisani, stil pisanja je prilagođen učeničkoj dobi, dok udžbenik za šesti razred već sadrži veći broj podataka, više povijesnih ličnosti i učenici

moraju uočiti veći broj uzočno – posljedičnih veza. Unatoč tome, stil autorovog pisanja ostaje jednak, odnosno, vrlo simplificiran način pisanja bez mnogo stručnih izraza i termina. Ukoliko se pojavljuju novi izrazi, autor ih pojašnjava uz brojne primjere. Sadržajno se može zaključiti kako autor u određenim dijelovima podupire mišljenje vladajućeg sustava, prilikom iznošenja kritike kapitalističkog sustava i „sveslavenske“ misli, rasne diskriminacije Židova i propagiranja Katoličke crkve. No on zadržava i svoja historiograska mišljenja i odbija mišljenja službene vlade, posebice u pitanju gotske teorije o doseljenu Hrvata. Također, ovaj autor točno i precizno izlaže i povijest Srba, koji su u ostalim udžbenicima zanemareni, odnosno, ne spominju se.

Udžbenik autora Mihe Barade, Jaroslava Šidaka i Lovre Katića vrlo je opširno pisan, obiluje podacima te sadrži vrlo mali broj slikovnih priloga te je zbog toga učenicima otežano razumijevanje sadržaja. Ipak, udžbenik donosi kronološke preglede sadržaja što olakšava učenje nastavnog predmeta povijesti. Stil pisanja je stručniji i uspostavljaju se česte korelacije. Autori točno iznose povijesne činjenice i zadržavaju vlastita historiografska mišljenja.

U konačnici, može se zaključiti kako udžbenici jesu zadržali određena mišljenja ustaškog režima, posebice u pogledu suvremene povijesti u kojem se ističe kult velikih vođa, Pavelića, Hitlera i Mussolinija. Nadalje, određene tematike su brojnije i o njima se češće piše, poput povijesti crkve, dok su druge ličnosti ili problemi zanemareni, poput povijesti Židova i Srba. Vidljivo je nastojanje da se osjetljive teme, teme za koje autori možda nisu sigurni kako bi prenijeli, a da ustaški režim bude „zadovoljan“ njihovom prezentacijom, zanemaruju i ne spominju uopće. Povijesni problemi koji naposljetku jesu obrađeni u udžbenicima su obrađeni precizno, točno i jasno, primjenjivo i razumljivo učenicima kojima je udžbenik, u konačnici, i namijenjen.

6. Popis literature

1. Barada, Miho, Šidak, Jaroslav, Katić, Lovre. *Hrvatska povijest : za 8. razred srednjih škola*, Nakladni zavod Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941.
2. Biondić, Ivan. *Raspuća hrvatskog učiteljstva (od sekularizma do boljševizma)*, Hrvatska akademija odgojnih znanosti Zagreb 1994.
3. Birin, Ante. „Miho Barada - suautor udžbenika za hrvatsku povijest“, *Povijesni prilozi* br. 40., Zagreb 2011.
4. Cipek, Tihomir. „Ustaška politika svijesti“, U: *Kultura sjećanja 1941.*, Disput, Zagreb 2008.
5. Čengić, Dubravka. „Povijest zagrebačkih škola – dokumenti Državnog arhiva u Zagrebu 1900.-1945.“, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 2., Hrvatski školski muzej, Zagreb 2003.
6. Goldstein, Ivo, Grgin, Borislav. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb 2006.
7. Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918 – 2008*, Europapress Holding Novi liber, Zagreb 2008.
8. Goldstein, Ivo. *Povijest 21 – Hrvatska povijest*, Europapress holding, Zagreb 2007.
9. Goldstein, Ivo. *Zagreb 1941 – 1945.*, Novi Liber, Zagreb 2011.
10. Jakić, Živko. *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 1. dio*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1942.
11. Jakić, Živko. *Povijest hrvatskoga naroda sa svjetskom poviješću 2. dio*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941.
12. Jakić, Živko. *Povijest srednjeg vijeka*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941.
13. Jakić, Živko. *Povijest staroga vijeka*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1943.
14. Jakić, Živko. *Povijest staroga vijeka i početak srednjeg*, Nakladni odjel Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb 1941.
15. Jareb, Mario. „Jesu li Hrvati postali Goti? Odnos ustaša i vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema neslavenskim teorijama o podrijetlu Hrvata“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 40., br. 3., Zagreb 2008.
16. Jelaska Marijan, Zdravka. „Interpretacije događaja vezanih uz 1102. godinu u udžbenicima povijesti korištenim na području današnje Republike Hrvatske od kraja I.

- svjetskog rata do školske godine 2001./2002.“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 27. No. 51., Zagreb 2003.
17. Jelić Butić, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941 – 1945*, Školska knjiga, Zagreb 1977.
 18. Klaić, Vjekoslav. *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882.
 19. Lulić, Marko. „Školstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“, Filozofski fakultet Osijek, Osijek 2015.
 20. Lukas, Filip. *Naša domovina: Svezak 2. Hrvatska kultura - Politička poviest Hrvata*, Glavni ustaški stan, Zagreb 1943.
 21. Matković, Hrvoje, Trumbetaš, Drago. *Mala ilustrirana hrvatska povijest*, Naklada Pavičić, Zagreb 2001.
 22. Matković, Hrvoje. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb 2002.
 23. *Nastavna osnova za obće pučke škole, seoske i gradske produžne pučke škole*, Nakladni odjel hrvatske državne tiskare., Zagreb 1943.
 24. Obhodaš, Amir, Werhas, Mario, Dimitrijević, Bojan, Despot, Zvonimir. *Ustaška vojnika 1.*, Despot infinitus, Zagreb 2013.
 25. Patafta, Daniel. „Proturreformacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, *Podravina*, vol. 4., Koprivnica 2005.
 26. Petrungraro, Stefano. *Pisati povijesti iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. – 2004. godine*, Srednja Europa, Zagreb 2009.
 27. Puževski, Valentin. „Hrvatska osnovna škola od 1945. do 1990. godine“, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 2., Hrvatski školski muzej, Zagreb 2003.
 28. Sagrak, Darko. *Zagreb : 1941-1945*, vlastita naklada, Zagreb 1995.
 29. Skupina autora. *Povijest Hrvata. Treća knjiga: Od 1918. do danas*, Školska knjiga, Zagreb 2007.
 30. Skupina autora. *Tko je tko u NDH?*, Minerva, Zagreb 1997.
 31. Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata : od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas*, Školska knjiga, Zagreb 2008.
 32. Reider, Vladimir. *Sto godina Industrijsko-obrtniče škole Virovitica*, Hrvatska obrtnička komora – Industrijsko-obrtnička škola, Virovitica 2005.

Izvori s interneta

1. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1295, zadnja posjeta 15. rujan 2017.

2. <http://www.hrleksikon.info/definicija/konfesionalne-skole.html>, zadnja posjeta 15. rujan 2017.
3. <http://www.efzg.unizg.hr/default.aspx?id=3>, zadnja posjeta 15. rujan 2017.
4. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=8988>, zadnja posjeta 15. rujan 2017.
5. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57635>, zadnja posjeta 15. rujan 2017.